МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет соціально-психологічної освіти та фізичної культури
Кафедра психології

Допущено до захисту
« » травня 2026 р.
В.о. зав. кафедри
_____ Борис ЯКИМЧУК

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ОРГАНІЗАЦІЇ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Виконала студентка 4 курсу, 42 групи
освітньої програми «Психологія»
спеціальності 053 Психологія
Юленіна Дарія Миколаївна

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент
Сафін Олександра Джамільович

Умань− 2026

ЗМІСТ

ВСТУП……3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ……6

1.1. Поняття та сутність педагогічного спілкування у психології та педагогіці……..6

1.2. Функції та структура педагогічного спілкування у закладі вищої освіти.....13

1.3. Психологічні особливості організації педагогічного спілкування у студентському колективі ……20

1.4. Стилі педагогічного спілкування та їхній вплив на ефективність навчально-виховного процесу ……27

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ……41

2.1. Методика та організація дослідження педагогічного спілкування …....41

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження комунікативної взаємодії у ЗВО ……44

2.3. Психолого-педагогічні рекомендації щодо вдосконалення педагогічного спілкування у закладі вищої освіти ……...…….51

ВИСНОВКИ……..…58

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….61

ДОДАТКИ…….65

ВСТУП

Актуальність. У сучасних умовах трансформації системи вищої освіти, що зумовлена глобалізаційними процесами, цифровізацією суспільства, а також соціально-політичними викликами, питання ефективної організації педагогічного спілкування набуває особливої значущості. Освітній процес у закладах вищої освіти дедалі більше орієнтується не лише на передачу знань, але й на формування компетентної, соціально активної, емоційно зрілої особистості, здатної до саморозвитку та професійної самореалізації. У цьому контексті педагогічне спілкування виступає ключовим механізмом реалізації освітніх, виховних і розвивальних функцій навчання.

Особливої актуальності проблема педагогічного спілкування набуває в умовах сучасного соціального середовища, яке характеризується нестабільністю, інформаційним перевантаженням, підвищеним рівнем стресу та психологічної напруженості серед студентської молоді. У таких умовах зростає роль викладача не лише як носія знань, а й як суб’єкта підтримки, фасилітатора навчального процесу та організатора сприятливого психологічного клімату. Саме через ефективне педагогічне спілкування забезпечується формування довіри, взаєморозуміння, психологічної безпеки та мотивації до навчання.

Крім того, сучасні студенти характеризуються високим рівнем цифрової залученості, зміною комунікативних практик та зниженням рівня безпосередньої міжособистісної взаємодії. Це зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до педагогічного спілкування та пошуку нових ефективних стратегій комунікації у навчальному процесі. Від рівня сформованості комунікативної компетентності викладача значною мірою залежить успішність навчальної діяльності студентів, їхня активність, самостійність та здатність до критичного мислення.

Актуальність дослідження також зумовлена потребою підвищення якості вищої освіти, що передбачає орієнтацію на особистісно-зорієнтоване

навчання, партнерську взаємодію та гуманізацію освітнього процесу. У цьому контексті педагогічне спілкування виступає не лише інструментом передачі знань, а й важливим чинником формування професійної ідентичності майбутніх фахівців, їхніх ціннісних орієнтацій та соціальних компетентностей.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень у галузі педагогіки та психології, проблема психологічних особливостей організації педагогічного спілкування у закладах вищої освіти потребує подальшого теоретичного осмислення та емпіричного вивчення з урахуванням сучасних освітніх реалій. Зокрема, актуальним є дослідження впливу стилів спілкування, індивідуально-психологічних характеристик викладача та студентів, а також особливостей групової динаміки на ефективність освітнього процесу.

Таким чином, актуальність обраної теми зумовлена необхідністю поглибленого вивчення педагогічного спілкування як важливого чинника ефективності навчально-виховного процесу, психологічного благополуччя студентів та професійної підготовки майбутніх фахівців у сучасних умовах розвитку вищої освіти.

Мета дослідження – дослідити психологічні особливості педагогічного спілкування у закладі вищої освіти та розробити рекомендації щодо його вдосконалення.

Об’єкт дослідження – педагогічне спілкування у закладі вищої освіти.

Предмет дослідження – психологічні особливості організації педагогічного спілкування у студентському колективі.

Відповідно до теми та мети визначено такі **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення педагогічного спілкування.
2. Визначити психологічні особливості організації педагогічного спілкування у ЗВО.

3. Дослідити стан педагогічного спілкування у студентському середовищі.

4. Виявити проблеми та труднощі, що виникають у процесі педагогічної взаємодії.

5. Розробити психолого-педагогічні рекомендації щодо вдосконалення педагогічного спілкування у закладі вищої освіти.

Методи дослідження. Для досягнення дослідницьких завдань використано такі методи: теоретичні – аналіз, узагальнення та систематизація наукових джерел з проблеми педагогічного спілкування; емпіричні – анкетування, тестування, спостереження, бесіди зі студентами та викладачами; методи кількісної та якісної обробки результатів.

Теоретична значущість дослідження полягає у систематизації наукових підходів до проблеми педагогічного спілкування та розкритті його психологічних особливостей у закладах вищої освіти.

Практична значущість дослідження визначається можливістю використання його результатів у практичній діяльності викладачів, кураторів академічних груп, практичних психологів, що сприятиме створенню сприятливого освітнього середовища та формуванню ефективних комунікативних стратегій у навчальному процесі.

Публікації. Юленіна Д. М. Педагогічне спілкування та психологічні особливості його організації у закладі вищої освіти. *Спеціальна та інклюзивна освіта: теорія, методика, практика* : матеріали XII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Умань, 26 берез. 2026 р.). Умань : Візаві, 2026. С. 362-365.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (51 позиції) та додатків (4 сторінки). Загальний обсяг роботи становить 68 сторінок, основного тексту – 50 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Поняття та сутність педагогічного спілкування у психології та педагогіці

У сучасній психологічній та педагогічній науці проблема педагогічного спілкування розглядається як одна з ключових у контексті професійної діяльності викладача закладу вищої освіти. Дослідники наголошують, що саме через спілкування реалізується педагогічний вплив, забезпечується передача соціального досвіду та створюються умови для особистісного й професійного розвитку студентів.

У психології спілкування трактується як багатогранний процес міжособистісної взаємодії, що включає обмін інформацією, емоціями, оцінками та способами поведінки. Л. Дунець визначає спілкування як універсальний механізм взаємодії людей, у межах якого відбувається формування взаємин, взаєморозуміння та вплив на особистість. У цьому контексті педагогічне спілкування постає як професійно зумовлений різновид спілкування, що має чітку цільову спрямованість і регламентується специфікою освітнього середовища [17, с. 92].

На думку В. Шеремети, педагогічне спілкування є основою ефективної взаємодії в навчальному колективі, оскільки поєднує в собі інформаційний, емоційний та регулятивний компоненти. Автор підкреслює, що якість педагогічного спілкування безпосередньо впливає на рівень психологічного комфорту студентів, їхню навчальну мотивацію та ставлення до викладача як професійного авторитета [49, с. 85].

Педагогічний підхід до розуміння педагогічного спілкування зосереджується на його функціональній ролі в навчально-виховному процесі. Так, О. Безпалко розглядає педагогічне спілкування як засіб організації спільної діяльності викладача і студентів, що забезпечує не лише засвоєння знань, а й формування міжособистісних стосунків у навчальному колективі. У

цьому аспекті спілкування виступає важливим інструментом соціалізації та розвитку комунікативної культури студентської молоді [3, с. 97].

Досліджуючи роль викладача у формуванні взаємин у закладі вищої освіти, А. Малхазова зазначає, що педагогічне спілкування має виражений особистісний характер і значною мірою залежить від індивідуальних психологічних особливостей педагога, його комунікативної компетентності, емоційної стабільності та здатності до емпатії. Авторка підкреслює, що ефективне педагогічне спілкування ґрунтується на партнерських засадах, взаємній повазі та довірі між викладачем і студентами [30, с. 156].

Важливим аспектом педагогічного спілкування є його вплив на групову динаміку студентського колективу. О. Волкова наголошує, що через систему комунікативних взаємодій у навчальній групі формуються норми поведінки, ціннісні орієнтації та соціальні ролі студентів. У цьому контексті педагогічне спілкування виконує не лише навчальну, а й регулятивну та виховну функції [9, с. 37].

Узагальнюючи наукові підходи, М. Шкурин розглядає педагогічне спілкування як складну систему професійної взаємодії, що поєднує комунікативні вміння викладача, психологічні особливості студентів і специфіку освітнього середовища. Автор підкреслює, що ефективність педагогічного спілкування визначається здатністю викладача гнучко адаптувати стиль і стратегії комунікації відповідно до навчальних ситуацій і потреб студентів [50, с. 77].

Для формування навичок професійного спілкування необхідно чітко усвідомлювати структуру цього процесу, розуміти, які вміння забезпечують його ефективне здійснення, а також знати способи вдосконалення виховного впливу на здобувачів освіти. У межах педагогічної психології педагогічна взаємодія розглядається як поетапний процес, що має внутрішню логіку та послідовність [11, с. 22].

За концепцією В. Кан-Калика, структура педагогічного спілкування включає чотири взаємопов’язані етапи комунікації, кожен з яких виконує

специфічну функцію у забезпеченні результативної взаємодії між педагогом і учнями [20, с. 48].

Першим етапом є моделювання майбутнього педагогічного спілкування, або прогностичний етап. На цьому етапі педагог здійснює попереднє планування взаємодії, окреслює її загальні контури, прогнозує зміст, форму та засоби комунікації. Основним завданням цього етапу є визначення мети взаємодії, аналіз психологічного стану співрозмовника та оцінка конкретної педагогічної ситуації. Педагог прогнозує можливі реакції учнів, добирає оптимальну тональність спілкування та способи подання інформації [20, с. 52].

Вирішальне значення на прогностичному етапі має чітка цільова установка, орієнтована на спільну діяльність і розвиток особистості вихованців. Педагогові важливо заздалегідь продумати, яким чином залучити учнів до активної взаємодії, зацікавити їх, створити атмосферу співпраці та творчості, у якій кожен зможе проявити свою індивідуальність. Реалізація цього етапу потребує від педагога розвиненої уяви, емпатії, а також здатності адекватно сприймати й оцінювати психологічні особливості особистості [20, с. 54].

Другим етапом педагогічного спілкування є початковий етап взаємодії, основною метою якого є встановлення емоційного та ділового контакту між учасниками освітнього процесу. Саме на цьому етапі формується перше враження, закладаються основи подальшої співпраці та визначається характер взаємодії між педагогом і здобувачами освіти [20, с. 59].

У межах концепції В. Кан-Калика цей етап отримав назву *«комунікативна атака»*, що підкреслює його активний і динамічний характер. Йдеться про момент ініціювання спілкування, у ході якого педагог прагне завоювати комунікативну ініціативу, необхідну для подальшого керування процесом взаємодії. Ефективність цього етапу значною мірою залежить від уміння швидко включатися у контакт, використовувати прийоми самопрезентації, вербального й невербального впливу, а також створювати позитивний емоційний настрій у групі [20, с. 61].

Оволодіння ініціативою на початковому етапі є важливим для педагога, оскільки дає змогу організовано спрямувати спілкування, визначити його темп і напрям, а в подальшому – поступово передати активність учням. Такий підхід забезпечує перехід від односторонньої комунікації до партнерської взаємодії, що є необхідною умовою ефективного педагогічного спілкування [20, с. 67].

Третім етапом педагогічного спілкування є етап керування взаємодією, який передбачає свідому та цілеспрямовану організацію комунікативного процесу відповідно до визначеної педагогічної мети. На цьому етапі педагог здійснює регуляцію спілкування, коригуючи його зміст, темп і форми залежно від реакцій та потреб здобувачів вищої освіти [20, с. 73].

Керування спілкуванням реалізується через активний обмін інформацією, взаємне обговорення навчального матеріалу, висловлення оцінок і суджень, а також взаємооцінювання учасників взаємодії. Важливою умовою ефективності цього етапу є створення атмосфери доброзичливості та психологічної безпеки, яка дає змогу учневі вільно проявляти власну позицію, висловлювати думки та відчувати задоволення від процесу спілкування. У такому середовищі активізуються соціально значущі потенціали особистості та формується позитивне ставлення до навчальної діяльності [14, с. 96].

Передаючи частину ініціативи учневі, педагог пропонує навчальний матеріал як об’єкт аналізу та осмислення, заохочуючи самостійні роздуми, оцінювання фактів і формулювання висновків за підтримки дорослого. На цьому етапі особливого значення набувають уміння педагога виявляти щирий інтерес до особистості учня, уважно сприймати інформацію, що надходить від нього, використовувати прийоми активного слухання та конструктивного зворотного зв’язку [19, с. 47].

Крім того, педагог повинен уміти аргументовано висловлювати власні судження, транслювати оптимізм і впевненість у можливостях учнів, формулювати чіткі й привабливі цілі навчальної діяльності та окреслювати реальні шляхи їх досягнення. Саме така організація керування спілкуванням

сприяє розвитку пізнавальної активності, самостійності та відповідального ставлення учнів до власного навчання [1, с. 18].

Завершальним етапом педагогічного спілкування є етап аналізу взаємодії, основним завданням якого є співвіднесення поставленої мети, використаних комунікативних засобів та досягнутих результатів. На цьому етапі педагог здійснює рефлексивну оцінку перебігу спілкування, визначає його ефективність і прогнозує подальші напрями взаємодії з учнями. Власне, йдеться про етап самокоригування педагогічної діяльності [20, с. 95].

Аналіз спілкування передбачає осмислення того, наскільки обрані стратегії та прийоми взаємодії відповідали конкретній педагогічній ситуації, чи сприяли вони досягненню навчальних і виховних цілей, а також які труднощі виникали у процесі комунікації. Отримані висновки стають основою для корекції подальшої поведінки педагога та вдосконалення його професійного спілкування [18, с. 57].

Важливою умовою ефективного аналізу є наявність у педагога розвиненої педагогічної пам’яті**,** яка забезпечує фіксацію проявів ставлення учнів, виявлених у їхніх висловлюваннях, емоційних реакціях і поведінці. Узагальнення цієї інформації дає змогу простежити динаміку розвитку взаємин, виявити тенденції змін у ставленні вихованців до навчання, викладача та освітнього процесу загалом [26, с. 113].

Таким чином, етап аналізу педагогічного спілкування виконує функцію зворотного зв’язку, забезпечує рефлексію професійної діяльності педагога та створює підґрунтя для більш ефективного моделювання подальшої педагогічної взаємодії.

На кожному з етапів педагогічного спілкування викладачеві доцільно дотримуватися певних правил, дотримання яких сприяє оптимізації взаємодії та підвищенню її ефективності. Ці правила мають психологічне підґрунтя і спрямовані на подолання комунікативних бар’єрів, формування довіри та створення сприятливого освітнього середовища [48, с. 32].

Одним із ключових принципів є формування почуття спільності, що передбачає створення образу «ми» як єдності викладача й студентів. Демонстрація спільних цілей, поглядів і зацікавленості в досягненні результату знижує соціальну дистанцію, усуває протиставлення та сприяє об’єднанню учасників взаємодії навколо спільної мети [42, с. 108].

Важливим правилом є встановлення особистісного контакту з кожним здобувачем освіти. Це забезпечує відчуття індивідуальної значущості та залученості до взаємодії. Особистісний контакт реалізується як за допомогою мовних засобів (звертання на ім’я, повторення вдало сформульованих висловлювань студента), так і через невербальні компоненти спілкування, зокрема підтримання зорового контакту [37, с. 63].

Ефективність педагогічного спілкування значною мірою залежить від демонстрації викладачем власного ставлення до співрозмовників і ситуації взаємодії. Це виявляється у міміці, інтонації мовлення, характері рухів, темпі та дистанції спілкування. Доброзичливість, відкритість і емоційна врівноваженість викладача сприяють формуванню довірливих відносин, тоді як надмірна жорсткість або холодність можуть викликати напруженість і опір.

Суттєвим чинником оптимізації взаємодії є чітке окреслення привабливих цілей спільної діяльності, що формує уявлення про перспективу та підсилює мотивацію учасників освітнього процесу. Орієнтація на спільне майбутнє та позитивний результат демонструє зацікавленість викладача у студенті та зміцнює відчуття єдності [40, с. 94].

Викладачеві також важливо виявляти розуміння внутрішнього стану студентів, зчитувати їхній емоційний настрій, реагувати на зміни психологічного стану. Така перцептивна чутливість сигналізує про зацікавленість у взаємодії та сприяє встановленню взаєморозуміння [31, с. 86].

Необхідною умовою ефективного педагогічного спілкування є постійний інтерес до особистості студента, що проявляється в умінні уважно слухати, ставити запитання, цінувати думку здобувачів освіти, надавати емоційну підтримку, підкреслювати позитивні якості та досягнення. Такі дії

сприяють розвитку впевненості в собі та підтримують позитивну навчальну мотивацію [34, с. 41].

Особливу роль відіграє створення ситуацій успіху, які формують сприятливе психологічне тло взаємодії. Позитивні емоції від досягнень, схвалення потенційних можливостей, підкреслення індивідуальної значущості кожного студента, зниження страху помилки та надання підтримки сприяють активізації пізнавальної діяльності й розвитку особистості [27, с. 18].

Реалізація зазначених правил можлива за умови усвідомленого вибору педагогом адекватного стилю спілкування з учнями та колегами, що забезпечує гармонійне поєднання професійної вимогливості та особистісної підтримки у педагогічній взаємодії [33, с. 38].

Отже, здійснений аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що педагогічне спілкування у психології та педагогіці розглядається як складний, цілісний і багатокомпонентний процес професійної взаємодії викладача і студентів, який поєднує інформаційний, емоційний та регулятивний аспекти. Воно виступає не лише засобом передавання знань, а й важливим механізмом формування міжособистісних відносин, розвитку особистості здобувачів вищої освіти та організації ефективного освітнього процесу.

Узагальнення теоретичних підходів засвідчує, що педагогічне спілкування має виражений професійний характер і визначається цілями навчально-виховної діяльності, особливостями освітнього середовища та індивідуально-психологічними характеристиками його суб’єктів. Воно реалізується як системна взаємодія, у якій поєднуються комунікативні вміння викладача, особистісні особливості студентів та специфіка педагогічної ситуації.

Важливим є те, що педагогічне спілкування виконує не лише навчальну, а й виховну та розвивальну функції, забезпечуючи формування ціннісних орієнтацій, соціальних установок і професійної культури студентів. Через комунікативну взаємодію відбувається передача соціального досвіду,

розвиток критичного мислення, самостійності та здатності до рефлексії, що є необхідними складовими професійного становлення майбутніх фахівців.

Аналіз наукових праць також дозволяє зробити висновок, що ефективність педагогічного спілкування значною мірою залежить від рівня сформованості комунікативної компетентності викладача, його здатності до емпатії, рефлексії, гнучкого вибору стилю взаємодії та врахування індивідуально-психологічних особливостей студентів. Водночас важливим чинником є створення сприятливого психологічного клімату, який базується на довірі, взаємоповазі та партнерстві між учасниками освітнього процесу.

Особливу увагу слід приділити структурі педагогічного спілкування, яка, відповідно до наукових підходів, має поетапний характер і включає моделювання взаємодії, встановлення контакту, керування спілкуванням та його подальший аналіз. Така структурна організація забезпечує цілеспрямованість і результативність педагогічної взаємодії, а також створює умови для її постійного вдосконалення.

Таким чином, педагогічне спілкування виступає визначальним чинником ефективності освітнього процесу у закладі вищої освіти, оскільки саме через нього реалізуються основні функції навчання і виховання, формується психологічний клімат у студентському колективі та забезпечується гармонійний розвиток особистості здобувачів освіти. Усвідомлення сутності, змісту та структури педагогічного спілкування є необхідною теоретичною основою для подальшого дослідження його особливостей організації у закладі вищої освіти.

1.2. Функції та структура педагогічного спілкування у закладі вищої освіти

Педагогічне спілкування у закладі вищої освіти є складним багатовимірним процесом, який забезпечує ефективну реалізацію навчально-виховної діяльності та професійної взаємодії між викладачем і студентами. Його специфіка полягає в поєднанні навчальних, виховних, регулятивних і

особистісно-розвивальних завдань, що зумовлює різноманітність функцій та складну внутрішню структуру цього явища [22, с. 68].

У сучасних наукових дослідженнях функції педагогічного спілкування трактуються як ключові напрями його впливу на всіх учасників освітнього процесу. Дослідники підкреслюють, що педагогічне спілкування не обмежується виконанням окремої функції, а реалізується як цілісна система взаємопов'язаних і взаємозумовлених функцій, які діють паралельно та доповнюють одна одну. Саме така комплексність забезпечує багатовимірний характер педагогічної взаємодії та її результативність у навчально-виховному процесі.

Однією з ключових у структурі педагогічного спілкування є інформаційно-комунікативна функція, яка реалізується через передавання знань, пояснення навчального матеріалу, обмін навчальною інформацією та забезпечення ефективного зворотного зв'язку між викладачем і студентами. Реалізація цієї функції передбачає не лише трансляцію інформації, а й її педагогічно доцільну організацію відповідно до освітніх завдань [16, с. 44].

Ефективність інформаційно-комунікативної функції значною мірою зумовлюється здатністю викладача адаптувати зміст навчального матеріалу до рівня підготовленості студентів, добирати доступні мовні та дидактичні засоби, а також забезпечувати логічність і послідовність викладу. Водночас передавання інформації не може розглядатися як самодостатній чинник результативності навчання [12, с. 37].

Як зазначає М. Шкурин, інформаційний компонент педагогічного спілкування є базовим, однак його ефективність суттєво знижується за відсутності врахування психологічних чинників взаємодії, зокрема мотивації студентів, емоційного клімату та характеру міжособистісних відносин. Отже, інформаційно-комунікативна функція набуває повноцінної реалізації лише у взаємозв'язку з іншими функціями педагогічного спілкування [50, с. 65].

Вагомою складовою структури педагогічного спілкування є регулятивно-організаційна функція, яка полягає в упорядкуванні навчальної

діяльності студентів, координації їхніх дій, забезпеченні дисципліни та дотриманні прийнятих норм поведінки в освітньому середовищі. Завдяки цій функції викладач здійснює цілеспрямований вплив на перебіг навчального процесу та створює умови для його ефективної організації [46, с. 28].

Як зазначає Т. Петренко, саме через регулятивний аспект педагогічного спілкування реалізується педагогічний вплив викладача, формується відповідальне ставлення студентів до навчання та розвиваються навички саморегуляції й самодисципліни. Водночас дослідники підкреслюють, що надмірна жорсткість і регламентація взаємодії можуть мати зворотний ефект, знижуючи навчальну мотивацію та ініціативність студентів [36, с. 78].

Отже, ефективність регулятивно-організаційної функції зумовлюється її гнучким і психологічно доцільним застосуванням, яке передбачає поєднання педагогічної вимогливості з урахуванням індивідуальних і групових особливостей студентів.

Важливою складовою педагогічного спілкування є емоційно-підтримувальна функція, що реалізується через створення сприятливого психологічного клімату, підтримання позитивних емоційних станів студентів, зниження рівня напруженості та тривожності у процесі навчальної взаємодії. Ця функція сприяє формуванню емоційно безпечного освітнього середовища та позитивного ставлення студентів до навчальної діяльності [39, с. 47].

Науковці О. Савченко та Н. Яремчук підкреслюють, що емоційний компонент педагогічного спілкування істотно впливає на рівень довіри між викладачем і студентами, формування почуття психологічної захищеності та комфорту. Доброзичливе ставлення, підтримка та емпатійність з боку викладача сприяють активізації пізнавальної діяльності й підвищенню навчальної мотивації здобувачів вищої освіти [41; 51].

У контексті закладу вищої освіти емоційно-підтримувальна функція набуває особливої значущості з огляду на високі навчальні навантаження, інтенсивний темп освітнього процесу та соціальні виклики, з якими стикається студентська молодь. За таких умов педагогічне спілкування виступає

важливим ресурсом психологічної підтримки та збереження емоційного благополуччя студентів [43, с. 65].

Мотиваційна функція педагогічного спілкування тісно взаємопов'язана з емоційно-підтримувальною та спрямована на активізацію пізнавальної діяльності студентів, формування стійкої внутрішньої мотивації до навчання й професійного саморозвитку. У процесі педагогічної взаємодії викладач має можливість не лише зацікавити здобувачів вищої освіти навчальним матеріалом, а й стимулювати їхнє прагнення до самостійного опанування знань [32, с. 56].

На думку В. Шевченка, особистісно зорієнтоване, партнерське спілкування є дієвим засобом впливу на ціннісні орієнтації студентів, підтримки їхнього інтересу до навчальної діяльності та усвідомлення значущості майбутньої професійної діяльності. Такий характер взаємодії сприяє формуванню відповідального ставлення до навчання та підвищенню рівня навчальної мотивації [47, с. 122].

Отже, мотиваційна функція педагогічного спілкування відіграє важливу роль у забезпеченні активної позиції студентів у навчальному процесі та створює передумови для їхнього професійного зростання.

Окреме місце у структурі педагогічного спілкування посідає виховна функція, яка спрямована на формування соціально значущих якостей особистості студента, засвоєння норм професійної етики та розвиток культури міжособистісних взаємин. У процесі педагогічної взаємодії викладач впливає не лише на інтелектуальний розвиток здобувачів вищої освіти, а й на їхні моральні установки, ціннісні орієнтації та соціальну поведінку [44, с. 135].

За В. Бурлака, педагогічне спілкування виступає важливим засобом соціалізації студентів, оскільки саме в його межах вони опановують зразки конструктивної поведінки, навички розв'язання конфліктних ситуацій та принципи взаємної поваги. Завдяки цьому виховна функція педагогічного спілкування сприяє формуванню відповідального ставлення до

міжособистісної взаємодії та підготовці студентів до професійної діяльності в соціальному середовищі [6, с. 102].

Отже, реалізація виховної функції педагогічного спілкування є важливою умовою гармонійного розвитку особистості студента та його успішної соціальної і професійної адаптації.

З метою узагальнення теоретичних підходів до визначення функцій педагогічного спілкування доцільно подати їх у систематизованому вигляді (табл. 1.1).

Таблиця 1.1. Основні функції педагогічного спілкування у закладі вищої освіти

Функція	**Зміст функції**	**Значення для освітнього процесу**
Інформаційно-комунікативна	Передавання знань, обмін інформацією, забезпечення зворотного зв'язку	Забезпечує засвоєння навчального матеріалу та ефективність комунікації
Регулятивно-організаційна	Координація діяльності студентів, управління навчальним процесом	Сприяє організації дисципліни та упорядкуванню взаємодії
Емоційно-підтримувальна	Створення позитивного психологічного клімату, зниження тривожності	Забезпечує психологічний комфорт і довіру
Мотиваційна	Стимулювання навчальної діяльності, формування інтересу до навчання	Підвищує активність і самостійність студентів
Виховна	Формування цінностей, норм поведінки та професійної культури	Сприяє соціалізації та розвитку особистості

Отже, функції педагогічного спілкування є взаємопов'язаними та реалізуються комплексно, забезпечуючи цілісність і ефективність освітнього процесу у закладі вищої освіти.

Реалізація зазначених функцій педагогічного спілкування забезпечується його складною внутрішньою структурою, що включає низку взаємопов'язаних компонентів. У психологічних і педагогічних дослідженнях традиційно виокремлюють комунікативний, інтерактивний та перцептивний компоненти, які в сукупності забезпечують цілісність і результативність педагогічної взаємодії.

Комунікативний компонент пов’язаний із процесом обміну навчальною інформацією та передбачає використання вербальних і невербальних засобів спілкування, а також рівень мовної та комунікативної компетентності викладача. Саме цей компонент забезпечує доступність, логічність і зрозумілість навчального матеріалу, а також ефективність інформаційного впливу на студентів. Від якості комунікативного компонента значною мірою залежить успішність засвоєння знань і налагодження зворотного зв’язку у навчальному процесі [2, с. 48].

Інтерактивний компонент педагогічного спілкування відображає процес організації спільної діяльності викладача і студентів та охоплює координацію їхніх дій, розподіл функціональних ролей і вибір способів взаємодії у навчальному процесі. У межах цього компонента визначається характер співпраці, ступінь активності учасників освітньої взаємодії та ефективність колективної діяльності [8, с. 116].

Саме через інтерактивний компонент реалізуються регулятивні й організаційні функції педагогічного спілкування, які забезпечують упорядкованість навчального процесу, підтримання робочої дисципліни та узгодженість дій усіх учасників освітнього середовища. Гнучке використання інтерактивних форм взаємодії сприяє активізації пізнавальної діяльності студентів і формуванню навичок співпраці [5, с. 45].

Перцептивний компонент педагогічного спілкування пов’язаний із процесами сприймання, пізнання та взаєморозуміння між учасниками освітнього процесу. Він передбачає здатність викладача адекватно інтерпретувати психологічні стани студентів, розуміти їхні потреби, мотиви, емоційні реакції та особливості поведінки у навчальних ситуаціях [13, с. 146].

Високий рівень перцептивної чутливості дає змогу викладачеві своєчасно реагувати на зміни емоційного стану студентів, коригувати власну комунікативну поведінку та запобігати виникненню непорозумінь і конфліктів. За Л. Галузінською, розвинені перцептивні вміння є необхідною умовою ефективного педагогічного спілкування, оскільки сприяють

встановленню довірливих взаємин і забезпечують психологічний комфорт учасників освітньої взаємодії [11, с. 71].

Для більш чіткого розуміння структури педагогічного спілкування доцільно узагальнити його основні компоненти у вигляді таблиці (табл. 1.2).

Таблиця 1.2. Структурні компоненти педагогічного спілкування

Компонент	**Характеристика**	**Роль у педагогічній взаємодії**
Комунікативний	Обмін інформацією, використання вербальних і невербальних засобів	Забезпечує зрозумілість і доступність навчального матеріалу
Інтерактивний	Організація спільної діяльності, взаємодія між учасниками	Сприяє координації дій і активізації студентів
Перцептивний	Сприймання та розуміння партнера по спілкуванню	Забезпечує взаєморозуміння, емпатію та довіру

Таким чином, структурні компоненти педагогічного спілкування перебувають у тісному взаємозв’язку та забезпечують його цілісність як процесу професійної взаємодії викладача і студентів.

Отже, аналіз функцій та структури педагогічного спілкування у закладі вищої освіти дозволяє розглядати його як багатовимірний процес професійної взаємодії, що забезпечує ефективну реалізацію навчально-виховного процесу. Педагогічне спілкування виступає не лише засобом передавання інформації, а й важливим інструментом організації діяльності студентів, формування їхньої мотивації, підтримки емоційного стану та розвитку особистості.

У ході аналізу науково-психологічної літератури встановлено, що функції педагогічного спілкування мають комплексний і взаємопов’язаний характер. Інформаційно-комунікативна функція забезпечує обмін знаннями та формує основу освітнього процесу, регулятивно-організаційна – сприяє впорядкуванню діяльності та координації взаємодії, емоційно-підтримувальна – створює сприятливий психологічний клімат і забезпечує психологічний комфорт, мотиваційна – активізує пізнавальну діяльність студентів, а виховна – сприяє формуванню ціннісних орієнтацій і професійної культури майбутніх фахівців. Сукупна реалізація цих функцій забезпечує цілісність педагогічного впливу та ефективність освітнього процесу.

Водночас встановлено, що ефективність реалізації зазначених функцій значною мірою залежить від уміння викладача поєднувати їх у процесі взаємодії, адаптуючи власну комунікативну поведінку до конкретних умов навчальної ситуації, індивідуальних особливостей студентів та специфіки навчальної діяльності.

Аналіз структури педагогічного спілкування показав, що воно реалізується через взаємодію трьох основних компонентів: комунікативного, інтерактивного та перцептивного. Комунікативний компонент забезпечує обмін інформацією та доступність навчального матеріалу, інтерактивний – організацію спільної діяльності та координацію дій учасників освітнього процесу, а перцептивний – взаєморозуміння, емпатію та адекватне сприймання партнерів по спілкуванню. Взаємодія цих компонентів створює цілісну систему педагогічної комунікації та визначає її результативність.

Важливо підкреслити, що структурні компоненти педагогічного спілкування не існують ізольовано, а функціонують у тісному взаємозв'язку, взаємодоповнюючи один одного. Саме їхня узгоджена реалізація забезпечує ефективність педагогічної взаємодії, сприяє формуванню позитивного психологічного клімату та активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. Таким чином, педагогічне спілкування у закладі вищої освіти постає як цілісна функціонально-структурна система, ефективність якої визначається гармонійним поєднанням її функцій і компонентів.

1.3. Психологічні особливості організації педагогічного спілкування у студентському колективі

Організація педагогічного спілкування у студентському колективі має низку специфічних психологічних особливостей, зумовлених віковими, соціальними та індивідуально-психологічними характеристиками здобувачів вищої освіти, а також закономірностями функціонування навчальної групи як малої соціальної спільноти. Ефективність педагогічної взаємодії значною

мірою залежить від того, наскільки викладач здатен враховувати ці особливості у процесі професійного спілкування зі студентами [10, с. 145].

Студентський вік характеризується активним особистісним і професійним самовизначенням, формуванням світогляду, системи ціннісних орієнтацій та життєвих планів. У цей період зростає потреба в автономії, самостійності, визнанні та повазі з боку значущих дорослих, до яких належать і викладачі закладів вищої освіти. Як зазначає С. Луценко, студенти чутливо реагують на стиль спілкування викладача, його ставлення до них як до партнерів освітнього процесу, що безпосередньо впливає на їхню навчальну мотивацію та психологічний стан [29, с. 82].

Важливою психологічною особливістю педагогічного спілкування у студентському колективі є поєднання формальних і неформальних взаємин. З одного боку, взаємодія між викладачем і студентами регламентується навчальними цілями, нормативними вимогами та рольовими позиціями. З іншого боку, у процесі спілкування неминуче виникають неформальні емоційні контакти, які можуть як підвищувати ефективність освітнього процесу, так і ускладнювати його у разі порушення професійної дистанції. За В. Власовою, дотримання балансу між офіційністю та особистісною відкритістю є одним із ключових чинників психологічно доцільної організації педагогічного спілкування [35, с. 102].

Суттєвий вплив на характер педагогічного спілкування має групова динаміка студентського колективу. Навчальна група функціонує як мала соціальна група зі своєю структурою, нормами, цінностями, неформальними лідерами та міжособистісними зв’язками. Дослідження Л. Васильченко та О. Волкової свідчать, що викладач, вступаючи у взаємодію зі студентським колективом, фактично стає учасником групових процесів і може впливати на них через систему комунікативних дій. Педагогічне спілкування в цьому контексті виступає засобом формування позитивного психологічного клімату, згуртованості та взаємної підтримки в групі [7; 9].

Психологічний клімат студентського колективу значною мірою визначається стилем і змістом педагогічного спілкування. Доброзичлива атмосфера, відкритість до діалогу, підтримка ініціативи студентів сприяють розвитку довіри та почуття приналежності до групи. Натомість авторитарність, ігнорування думок студентів або неконструктивна критика можуть призводити до зростання напруженості, тривожності та міжособистісних конфліктів. Як зазначає І. Демченко, саме комунікативна позиція викладача часто визначає емоційний фон взаємодії в навчальній групі [15, с. 120].

Окремої уваги потребує врахування індивідуально-психологічних відмінностей студентів у процесі педагогічного спілкування. Студенти відрізняються рівнем комунікативної активності, самооцінкою, емоційною стійкістю, стилем реагування на труднощі та критику. За даними досліджень В. Бойка та Н. Клименко, неадекватне врахування цих особливостей може ускладнювати взаєморозуміння між викладачем і студентами, знижувати ефективність навчальної взаємодії. У цьому зв’язку важливого значення набуває розвиток у викладачів емпатії, перцептивної чутливості та гнучкості у виборі комунікативних стратегій [4; 21].

Педагогічне спілкування у студентському колективі також виконує профілактичну функцію, запобігаючи виникненню деструктивних форм взаємодії, зокрема конфліктів, ізоляції окремих студентів, проявів булінгу. О. Коваленко наголошує, що своєчасне реагування викладача на комунікативні труднощі в групі, використання конструктивного діалогу та підтримувальних стратегій спілкування сприяють збереженню психологічного благополуччя студентів [23, с. 68].

Професійно-педагогічне спілкування викладача зі студентами має багатовекторну спрямованість і реалізує низку взаємопов’язаних цілей, які забезпечують ефективність освітнього процесу та психологічну взаємодію його учасників [38, с. 92].

До основних цілей професійно-педагогічного спілкування належать:

- інформаційна**,** що передбачає взаємний обмін науковою й навчальною інформацією, забезпечення зрозумілого подання навчального матеріалу та організацію зворотного зв’язку;
- ціннісно-орієнтаційна, яка полягає у передаванні суспільно значущих і професійно важливих норм, цінностей, етичних принципів та моделей професійної поведінки;
- регулятивна, спрямована на узгодження спільної діяльності викладача і студентів, використання переконання, навіювання та інших засобів педагогічного впливу для організації навчального процесу;
- соціальна, що забезпечує координацію спільних дій, налагодження міжособистісних взаємин і отримання зворотного зв’язку щодо характеру взаємодії між суб’єктами педагогічного спілкування;
- спонукальна, яка полягає в мотивації навчальної діяльності студентів, наданні психологічної підтримки та стимулюванні їхньої активності й професійного саморозвитку.

Таким чином, професійно-педагогічне спілкування виконує комплексну функцію в освітньому процесі, поєднуючи інформаційний, ціннісний, регулятивний, соціальний і мотиваційний аспекти педагогічної взаємодії.

Значення професійно-педагогічного спілкування викладача зі студентами полягає в його багатовимірному впливі на освітній процес, особистісний і професійний розвиток здобувачів вищої освіти [45, с. 63].

По-перше, педагогічне спілкування виступає важливим засобом реалізації мети, змісту та прийомів педагогічного впливу**,** спрямованого на формування й розвиток особистості студента як майбутнього фахівця. Саме через спілкування педагог транслює навчальні й виховні завдання, сприяючи засвоєнню не лише знань, а й способів професійного мислення та діяльності [28, с. 16].

По-друге, завдяки професійно-педагогічному спілкуванню викладач постає персоніфікованим посередником між складним світом наукових ідей і

студентом, допомагаючи осмислити навчальний матеріал, пов’язати теорію з практикою та зробити знання особистісно значущими [25, с. 140].

По-третє, через експресивний та емоційний аспекти педагогічного спілкування викладач передає студентам власне ставлення до науки, професії та пізнання загалом. Такий емоційний вплив здатний викликати живий інтерес до навчальної діяльності, що зумовлює особливу роль майстерності педагогічного спілкування як одного з провідних показників професіоналізму викладача [15, с. 122].

По-четверте, викладач у процесі спілкування демонструє культурні норми взаємин і комунікації**,** слугуючи зразком професійної поведінки. Завдяки цьому у студентів формується комунікативна компетентність, необхідна для майбутньої професійно-педагогічної діяльності, зокрема вміння слухати й розуміти співрозмовника, чітко висловлювати власні думки й почуття, регулювати емоційний стан у міжособистісній взаємодії та адекватно реагувати на професійні ситуації. У цьому виявляється важливе виховне значення педагогічного спілкування [9, с. 42].

По-п’яте, професійно-педагогічне спілкування сприяє передачі громадянських, національних, професійних і моральних цінностей**,** формує духовний світ студента та презентує модель його майбутньої професійної поведінки. У процесі взаємодії викладач реалізує власний професійний і особистісний потенціал, здійснюючи своєрідну персоналізацію впливу на студента.

Спілкування з викладачем допомагає студентові утвердитися в нових соціальних ролях – здобувача вищої освіти та майбутнього фахівця, сприяє формуванню соціально-професійного аспекту «Я-концепції», корекції самооцінки та визначенню перспектив особистісного і професійного зростання. У результаті педагогічного спілкування у студентів формуються мотиви професійної самоосвіти й самовиховання, що є важливою умовою їхнього подальшого розвитку [24, с. 95].

Для забезпечення ефективності професійно-педагогічного спілкування викладачеві необхідно володіти психолого-педагогічною культурою комунікації**,** що ґрунтується на принципах гуманізму та поваги до особистості здобувача вищої освіти. Така культура спілкування передбачає сформованість низки професійно значущих знань і вмінь.

Зокрема, викладач повинен:

- володіти знаннями з психології студентського віку, а також ураховувати психологічні особливості конкретної студентської аудиторії;
- об’єктивно оцінювати поведінкові реакції та комунікативну активність студентів, адекватно реагувати на них емоційно, підтримуючи доброзичливий характер взаємодії;
- уміти оперативно організовувати навчальну аудиторію, привертати увагу до змісту заняття, використовуючи прийоми самопрезентації та динамічного впливу, а також залучати всіх студентів до активної освітньо-пізнавальної діяльності;
- обирати стиль і спосіб професійної поведінки, що найбільшою мірою відповідають психологічним особливостям і поточному психічному стану студентів;
- володіти прийомами стимулювання інтелектуальної ініціативи та пізнавальної активності, організовувати діалогічну взаємодію як основу партнерського спілкування;
- своєчасно коригувати власний комунікативний задум з урахуванням реальних умов педагогічної взаємодії та змін у навчальній ситуації;
- здійснювати рефлексивний аналіз педагогічного спілкування, співвідносячи поставлені цілі, використані комунікативні засоби та отримані результати [34, с. 46].

Отже, володіння психолого-педагогічною культурою спілкування є необхідною умовою ефективної професійної діяльності викладача та

забезпечує гуманістичний характер педагогічної взаємодії у закладі вищої освіти.

Таким чином, результати теоретичного аналізу свідчать, що психологічні особливості організації педагогічного спілкування у студентському колективі мають комплексний характер і зумовлюються сукупністю взаємопов'язаних чинників. До них належать вікові характеристики студентів, закономірності групової динаміки, індивідуально-психологічні відмінності здобувачів освіти, а також професійна позиція та комунікативна компетентність викладача.

Встановлено, що студентський вік є періодом активного особистісного та професійного становлення, що супроводжується підвищеною потребою у самостійності, визнанні та партнерських взаєминах. Це зумовлює необхідність побудови педагогічного спілкування на засадах діалогічності, взаємоповаги та врахування індивідуального досвіду студентів. Ігнорування цих особливостей може призводити до зниження навчальної мотивації, формування психологічних бар'єрів у спілкуванні та ускладнення міжособистісної взаємодії.

Аналіз також показав, що важливим чинником ефективності педагогічного спілкування є групова динаміка студентського колективу, яка визначає характер міжособистісних відносин, рівень згуртованості та психологічний клімат у групі. Викладач, будучи активним учасником цих процесів, має змогу впливати на формування позитивного соціально-психологічного середовища, сприяти розвитку конструктивної взаємодії, попередженню конфліктів і підтримці кожного студента.

Особливого значення набуває врахування індивідуально-психологічних відмінностей студентів, зокрема рівня їхньої комунікативної активності, самооцінки, емоційної стійкості та стилю реагування на педагогічний вплив. Диференційований підхід до організації спілкування дозволяє підвищити ефективність взаємодії, забезпечити включеність усіх студентів у навчальний процес та сприяти розвитку їхнього особистісного потенціалу.

Водночас визначальну роль у процесі педагогічного спілкування відіграє особистість викладача, його професійна позиція, стиль взаємодії, здатність до емпатії, рефлексії та гнучкого реагування на зміни навчальної ситуації. Саме викладач виступає організатором комунікативного простору, який може як сприяти розвитку довірливих взаємин, так і створювати бар'єри у спілкуванні.

Узагальнення теоретичних положень дозволяє зробити висновок, що ефективне педагогічне спілкування у студентському колективі можливе за умови поєднання професійної вимогливості з особистісною підтримкою, дотримання оптимальної педагогічної дистанції та орієнтації на партнерську взаємодію. Таке спілкування сприяє формуванню позитивного психологічного клімату, розвитку навчальної мотивації, підвищенню пізнавальної активності студентів і забезпечує їхню успішну соціальну та професійну адаптацію.

Отже, усвідомлення психологічних особливостей організації педагогічного спілкування дає змогу будувати освітню взаємодію на засадах партнерства, взаємної поваги та психологічної підтримки, що є необхідною умовою ефективного освітнього процесу у закладі вищої освіти та гармонійного розвитку особистості майбутнього фахівця.

1.4. Стилі педагогічного спілкування та їхній вплив на ефективність навчально-виховного процесу

Педагога-майстра нерідко характеризують через наявність сформованого й ефективного стилю спілкування зі здобувачами освіти. У науковому розумінні стиль педагогічного спілкування визначається як відносно стійка система способів, прийомів і засобів взаємодії, які педагог використовує у процесі професійної діяльності. Він формується під впливом особистісних якостей викладача, його професійних установок, а також конкретних умов і параметрів ситуації спілкування [29, с. 83].

Дослідники зазначають, що визначальними чинниками стилю педагогічного спілкування є, з одного боку, ставлення педагога до студентів**,** а з іншого – рівень володіння організаторською та комунікативною технікою. Саме поєднання цих складових зумовлює характер взаємодії та ефективність педагогічного впливу.

В основі стилю спілкування педагога лежить його загальне ставлення до здобувачів освіти та професійної діяльності загалом. За цим критерієм у науковій літературі виокремлюють кілька типів ставлення: активно-позитивне, пасивно-позитивне, ситуативно-негативне та стійке негативне. Кожен із цих типів по-різному впливає на характер педагогічної взаємодії та психологічний клімат у навчальній групі [26, с. 112].

Найбільш сприятливим для ефективного педагогічного спілкування є стабільно активне позитивне ставлення педагога до студентів. За такого ставлення викладач виявляє зацікавленість у навчальній діяльності студентів, оперативно реагує на їхні труднощі, надає підтримку в складних ситуаціях і прагне до неформальної, довірливої взаємодії. Поєднання педагогічної вимогливості з доброзичливістю та щирою зацікавленістю у студенті сприяє формуванню довіри, відкритості й комунікативної активності здобувачів освіти [39, с. 55].

Таким чином, стиль педагогічного спілкування є важливим показником професійної майстерності викладача, оскільки саме через нього реалізується ставлення до студентів, визначається характер взаємин у навчальному процесі та забезпечується ефективність педагогічної взаємодії.

Пасивно-позитивне ставлення педагога ґрунтується на установці, відповідно до якої успішність навчання забезпечується насамперед вимогливістю та формально-діловими відносинами зі студентами. Такий підхід зумовлює стриманий, офіційний стиль спілкування, обмежене емоційне залучення та дистанційованість у взаємодії. У результаті педагогічне спілкування втрачає емоційну насиченість, що збіднює міжособистісні

контакти та може стримувати творчу активність і особистісний розвиток здобувачів освіти [46, с. 30].

Негативне ставлення до студентів, яке може проявлятися навіть у поодиноких репліках або невербальних реакціях, а також нестійка комунікативна позиція педагога, залежна від його настрою чи емоційного стану, створюють несприятливе психологічне тло взаємодії. За таких умов у студентів формується недовіра, замкненість, а іноді й деструктивні способи самоутвердження, зокрема лицемірство, агресивність або зневажливе ставлення до навчання. Педагог, який демонструє негативне ставлення, фактично знижує інтерес до свого предмета та підриває авторитет освітнього процесу загалом [49, с. 68].

У зв'язку з цим аналіз стилю власного педагогічного спілкування доцільно розпочинати з усвідомлення власного ставлення до освітнього закладу, студентів і професійної діяльності. Важливою умовою ефективної взаємодії є готовність педагога відкрито виявляти позитивне ставлення, що створює передумови для отримання адекватної, доброзичливої відповіді з боку студентів та формування конструктивних взаємин у навчальному середовищі.

Залежно від власного ставлення до студентів і навчальної діяльності педагог обирає найбільш прийнятні для себе способи організації їхньої спільної роботи. Це може проявлятися у прагненні захопити здобувачів освіти особистим прикладом, у готовності залучати їх до обговорення та спільного ухвалення рішень, або ж у використанні наказового, директивного впливу. Обраний спосіб організації діяльності визначає характер педагогічного впливу та рівень активності студентів у навчальному процесі [28, с. 22].

Стиль керівництва навчальною діяльністю, так само як і загальне ставлення педагога до студентів, виступає важливою складовою загального стилю педагогічного спілкування. Саме поєднання цих чинників зумовлює особливості взаємодії у навчальному середовищі, формує психологічний клімат у групі та впливає на ефективність освітнього процесу [37, с. 135].

Стиль педагогічного спілкування є важливою характеристикою професійної діяльності викладача закладу вищої освіти та відображає сукупність стійких способів, прийомів і стратегій комунікативної взаємодії зі студентами. Від обраного стилю значною мірою залежить психологічний клімат у студентському колективі, рівень навчальної мотивації здобувачів вищої освіти, ефективність засвоєння навчального матеріалу та загальний результат освітнього процесу [14, с. 88].

У психологічній та педагогічній літературі стиль педагогічного спілкування розглядається як інтегральний показник комунікативної культури викладача, що поєднує його особистісні риси, професійні цінності, педагогічні установки та досвід взаємодії зі студентами. За Л. Дунець, стиль спілкування викладача формується під впливом індивідуально-психологічних особливостей особистості педагога, умов освітнього середовища та специфіки навчальної діяльності [17, с. 57].

Найбільш поширеною у наукових дослідженнях є класифікація стилів педагогічного спілкування, яка включає авторитарний, демократичний та ліберальний стилі.

Авторитарний – стиль диктату, коли підлеглий розглядається тільки як пасивний виконавець і йому фактично відмовлено в праві на самостійність та ініціативу.

Демократичний – стиль, що ґрунтується на глибокій повазі до особистості кожного; засадою для нього є довіра й орієнтація на самоорганізацію самоуправління особистості та колективу.

Ліберальний стиль характеризується браком стійкої педагогічної позиції; виявляється у невтручанні, низькому рівні вимог, формальному розв’язанні проблем.

Техніка керування у кожного стилю своєрідна. Авторитарний учитель, самочинно визначаючи спрямованість діяльності групи, вказує, хто з ким повинен працювати, як робити. Це гальмує ініціативу учнів. Головні форми взаємодії: наказ, вказівка, інструкція, догана. Навіть подяка за таких настанов

звучить як докір: «Ти добре сьогодні відповідав. Не чекала від тебе такого». Реакція на помилки – висміювання, різкі слова. Вчитель лаконічний, нетерпимий до заперечень [20, с. 107].

Якщо обрати авторитарний стиль у своїй взаємодії, то можна розраховувати на предметний результат, проте психологічний клімат у процесі виконання справи не буде сприятливим: робота йде лише під контролем, немає відповідальності, гальмується становлення колективістських якостей, розвивається тривожність [9, с. 42].

Авторитарний стиль педагогічного спілкування характеризується домінуванням викладача у процесі взаємодії, жорстким контролем навчальної діяльності студентів, одностороннім характером комунікації та обмеженням ініціативи здобувачів освіти. У межах цього стилю викладач виступає як основне джерело інформації та ухвалює більшість рішень самостійно, не залучаючи студентів до обговорення. За даними досліджень В. Пономаренка та В. Власової, авторитарний стиль може забезпечувати зовнішню дисципліну та організованість, однак часто супроводжується підвищенням тривожності студентів, зниженням внутрішньої мотивації та формуванням пасивної позиції у навчанні [8; 37].

Педагог, що обрав демократичний стиль, спирається на думку колективу, прагне донести мету діяльності до свідомості кожного учня і підключити всіх до активної участі в обговоренні роботи. Основні способи взаємодії: заохочення, порада, інформація, координація, що розвиває в учнів упевненість у собі, ініціативність. У цьому разі ми не можемо зразу розраховувати на високий предметний результат. Проте оскільки формується почуття відповідальності, підвищується творчий тонус, поступова розвивається здатність свідомо, самостійно і творчо працювати, то ми забезпечуємо стабільний результат у праці і закладаємо міцний підмурівок розвитку особистості [40, с. 95].

Демократичний стиль педагогічного спілкування ґрунтується на засадах партнерства, взаємної поваги та діалогічної взаємодії між викладачем і

студентами. Викладач у цьому випадку виступає не лише як носій знань, а й як координатор, консультант і фасилітатор навчального процесу. Як зазначає А. Малхазова, демократичний стиль сприяє розвитку самостійності студентів, формуванню відповідальності за результати навчання та підвищенню рівня довіри у студентському колективі. Дослідники підкреслюють, що саме цей стиль є найбільш сприятливим для формування позитивного психологічного клімату та активної пізнавальної позиції студентів [30, с. 161].

Ліберальний учитель прагне не втручатися в життя, колективу, легко підкоряючись часто-густо суперечливим впливам. Форми його роботи зовні нагадують демократичні, але через відсутність власної активності і зацікавленості, нечіткість програми і брак відповідальності у самого керівника робота йде на самоплив, виховний процес некерований. Результати праці значно нижчі [11, с. 36].

Ліберальний стиль педагогічного спілкування характеризується мінімальним втручанням викладача у навчальну діяльність студентів, слабкою регуляцією взаємодії та надмірною свободою у прийнятті рішень. За О. Безпалко, такий стиль може сприяти розвитку автономності окремих студентів, однак у більшості випадків призводить до зниження організованості, розмитості вимог і нерівномірної навчальної активності в групі. В умовах закладу вищої освіти ліберальний стиль часто є недостатньо ефективним, особливо на початкових етапах професійної підготовки [3, с. 114].

Окрім класичних стилів, у сучасних дослідженнях виділяють гнучкі та змішані стилі педагогічного спілкування, які передбачають адаптацію комунікативної поведінки викладача до конкретної навчальної ситуації, рівня підготовки студентів та особливостей студентського колективу. М. Шкурин наголошує, що здатність викладача варіювати стиль спілкування є показником високого рівня його професійної майстерності та комунікативної компетентності [50, с. 136].

Вплив стилю педагогічного спілкування на ефективність навчально-виховного процесу проявляється у кількох ключових аспектах. По-перше, стиль спілкування визначає рівень навчальної мотивації студентів та їхнє ставлення до навчальної діяльності. По-друге, він впливає на психологічний клімат у студентському колективі, ступінь згуртованості та якість міжособистісних взаємин. По-третє, стиль педагогічного спілкування зумовлює характер зворотного зв'язку, що, своєю чергою, впливає на успішність засвоєння знань і розвиток професійних компетентностей [11, с. 69].

Таким чином, стиль педагогічного спілкування є важливим психологічним чинником ефективності навчально-виховного процесу у закладі вищої освіти. Усвідомлений вибір і гнучке використання стилів спілкування дають змогу викладачеві створювати сприятливе освітнє середовище, підтримувати навчальну мотивацію студентів та забезпечувати гармонійний розвиток їхньої особистості й професійної ідентичності.

Усвідомивши соціально-етичні установки вчителя та способи їх виявлення в організації діяльності учнів, визначимо, яку систему усталених способів і прийомів у спілкуванні виявляє вчитель, тобто якими є головні стилі його спілкування.

За концепцією В. Кан-Калика у структурі педагогічного спілкування виокремлюють п'ять основних стилів, кожен із яких має власні психологічні характеристики та по-різному впливає на ефективність освітнього процесу.

Першим стилем є спілкування, засноване на захопленні спільною творчою діяльністю**.** Його психологічною основою виступає стабільно активне позитивне ставлення педагога до студентів, щира зацікавленість у спільній справі та висока мотивація до професійної діяльності. Викладач не лише передає знання, а й залучає здобувачів освіти до співтворчості, спільних роздумів, обговорень і переживань, пов'язаних із навчальною та позанавчальною діяльністю [20, с. 92].

За такого стилю педагогічного спілкування викладач стає для студентів авторитетним партнером і натхненником, здатним передати власне захоплення справою та створити атмосферу єдності й співпраці. Студенти відчувають причетність до спільної діяльності, гордість за досягнення колективу та радість від участі в значущих справах. Взаємодія будується не на протиставленні позицій викладача і студентів, а на усвідомленні спільності цілей і відповідальності за результат.

Такий стиль спілкування передбачає відмову від однобічного педагогічного впливу на користь спільної творчої діяльності, у межах якої викладач організовує, спрямовує та підтримує активність студентів, залишаючись водночас рівноправним учасником освітнього процесу. Саме це створює сприятливі умови для розвитку ініціативності, колективізму та позитивної навчальної мотивації.

Другим стилем педагогічного спілкування є стиль, що ґрунтується на дружньому ставленні педагога до студентів**.** Його основою виступає позитивне особистісне сприйняття викладача здобувачами освіти, яке формується завдяки проявам доброзичливості, поваги, відкритості та щирої зацікавленості у спільній діяльності. Дружня атмосфера спілкування створює сприятливі умови для встановлення довіри та конструктивної взаємодії між викладачем і студентами [20, с. 95].

Цей стиль загалом є позитивним і ефективним, однак у перспективі свого розвитку він має трансформуватися у творчий союз, заснований не лише на особистій приязні, а й на спільному захопленні навчальною та професійною діяльністю. Саме поєднання дружнього ставлення з високим рівнем професійної вимогливості забезпечує оптимальний баланс між емоційною підтримкою та педагогічним впливом.

Разом із тим у педагогічній практиці трапляються випадки неправильного тлумачення стилю дружби, коли прагнення до неформальних відносин переходить у панібратство, що негативно позначається на дисципліні, авторитеті викладача та якості навчально-виховного процесу.

Надмірне зниження професійної дистанції може призводити до втрати керованості взаємодії та спотворення педагогічних ролей.

Установлюючи дружні взаємини зі студентами, викладачеві важливо дотримуватися педагогічної міри, поєднуючи доброзичливість із стриманістю, тактовністю та професійною відповідальністю. Дружнє спілкування не передбачає фривольності, фамільярності чи надмірної емоційної розкутості, так само як і не допускає різкості, роздратованості чи авторитарного тиску.

За умови виявлення щирого дружнього ставлення та зацікавленості у спільній справі викладач здатен залучити студентів до активного пошуку, співтворчості та партнерської взаємодії, що сприяє підвищенню їхньої навчальної мотивації та розвитку особистісного потенціалу.

Третім стилем педагогічного спілкування є стиль, побудований на дистанції між педагогом і студентами**.** До нього нерідко вдаються молоді викладачі, які ще не набули достатнього досвіду встановлення довірливих, партнерських взаємин на основі професійної самовіддачі. За таких умов спілкування обмежується формально-рольовими рамками, а взаємодія набуває офіційного характеру [20, с. 97].

Попри можливе позитивне ставлення педагога до студентів, організація навчальної діяльності за цього стилю часто тяжіє до авторитарної моделі. Це зумовлює зниження творчого потенціалу спільної роботи та обмежує можливості особистісного розвитку здобувачів освіти. Поєднання пасивно-позитивного ставлення з жорсткою регламентацією взаємодії може зовні забезпечувати дисципліну й формально високі навчальні результати, однак водночас призводить до істотних прогалин у моральному й ціннісному вихованні студентів.

Водночас наявність певної педагогічної дистанції є об’єктивно необхідною складовою професійного спілкування. Вона виконує функцію позначення провідної ролі викладача та забезпечує структурованість взаємодії. Однак дистанція не повинна ставати визначальним або домінувальним критерієм взаємин. Її надмірне збільшення призводить до

втрати емоційної теплоти, тоді як надмірне скорочення може спричинити знецінення педагогічного авторитету.

Елемент дистанції у педагогічному спілкуванні значною мірою залежить від рівня авторитету викладача: чим більш продуктивною та значущою для студентів є його провідна роль, тим природніше і органічніше сприймається необхідна професійна дистанція. Важливо, що її реальні межі визначаються самими студентами, хоча загальний напрям і характер взаємодії свідомо скеровується педагогом.

Таким чином, стиль спілкування-дистанція може виконувати регулятивну функцію у педагогічній взаємодії, однак за відсутності емоційної підтримки й партнерського підходу він істотно обмежує виховний і розвивальний потенціал освітнього процесу.

Четвертим стилем педагогічного спілкування є спілкування-залякування, яке нерідко формується як крайній прояв стилю спілкування-дистанції та має виразно негативний характер. До цього стилю вдаються переважно ті педагоги, зокрема на початкових етапах професійної діяльності, які не володіють достатніми навичками організації спільної діяльності та ефективної взаємодії зі студентами [20, с. 102].

Спілкування-залякування проявляється у використанні погроз, тиску, застережень і маніпулятивних висловлювань, спрямованих на підтримання дисципліни через страх покарання або негативних наслідків. Такі комунікативні прийоми можуть мати ситуативний характер, однак вони свідчать про неефективність педагогічного впливу та відсутність конструктивних способів організації навчального процесу.

Застосування цього стилю призводить до надмірної жорсткої регламентації взаємодії, що руйнує творчу атмосферу навчання, знижує пізнавальну активність студентів і формує негативне ставлення до навчальної діяльності. Студенти в таких умовах орієнтуються не на інтерес до знань, а на уникнення санкцій, що істотно обмежує виховний і розвивальний потенціал педагогічного спілкування.

Загалом спілкування-залякування поєднує негативне ставлення педагога до студентів із авторитарними способами організації діяльності, що унеможливлює встановлення довірливих взаємин і суперечить гуманістичним засадам освіти. Такий стиль розглядається в педагогічній теорії як неприйнятний і неефективний, оскільки він працює проти розвитку особистості здобувачів освіти та підриває авторитет викладача.

П’ятим стилем педагогічного спілкування є стиль**,** який поєднує позитивне ставлення педагога до студентів із надмірним лібералізмом, і який у педагогічній теорії отримав назву спілкування-загравання**.** Для цього стилю характерне прагнення викладача здобути популярність і зовнішній авторитет у студентському середовищі без достатньо продуманої організації спільної діяльності [20, с. 114].

Педагог, орієнтований на загравання, зазвичай виявляє зацікавленість у позитивному ставленні до нього з боку студентів, однак не завжди володіє ефективними способами педагогічного впливу. У результаті він може вдаватися до поверхових або формальних прийомів завоювання так званого «дешевого авторитету», що не сприяє ані навчанню, ані вихованню. Така гонитва за зовнішнім схваленням зумовлена радше потребами самого педагога, ніж інтересами студентів, і не забезпечує стійкого педагогічного результату.

У педагогічній думці наголошується, що надмірна орієнтація на подобання з боку студентів без належної вимогливості та професійної відповідальності спотворює педагогічні ролі та знижує ефективність навчально-виховного процесу. Спілкування-загравання, попри зовнішню привабливість, не формує в студентів відповідального ставлення до навчання й професійного розвитку.

Запорукою ж продуктивного стилю педагогічного спілкування є спрямованість викладача на особистісний і професійний розвиток студентів, щира захопленість власною справою, високий рівень володіння організаторською та комунікативною технікою, а також педагогічна

тактовність і делікатність. Саме поєднання цих характеристик забезпечує гуманістичний і водночас результативний характер педагогічної взаємодії.

Отже, аналіз стилів педагогічного спілкування та їхнього впливу на ефективність навчально-виховного процесу дозволяє зробити висновок, що стиль взаємодії викладача зі студентами є одним із ключових чинників результативності освітньої діяльності. Саме через обраний стиль спілкування реалізується професійна позиція педагога, формується характер міжособистісних відносин і визначається психологічний клімат у студентському колективі.

У ході теоретичного аналізу встановлено, що кожен стиль педагогічного спілкування має свої специфічні особливості та по-різному впливає на навчальну діяльність студентів. Авторитарний стиль забезпечує високий рівень організованості та дисципліни, однак обмежує ініціативу студентів, знижує їхню внутрішню мотивацію та може спричиняти підвищену тривожність. Ліберальний стиль, навпаки, характеризується недостатнім рівнем педагогічного контролю, що нерідко призводить до зниження організованості навчального процесу та нерівномірної активності студентів.

Найбільш ефективним у сучасних умовах розвитку вищої освіти визнається демократичний стиль педагогічного спілкування, який ґрунтується на принципах партнерства, взаємної поваги та діалогічної взаємодії. Такий стиль сприяє формуванню довірливих взаємин між викладачем і студентами, розвитку їхньої самостійності, відповідальності та пізнавальної активності, а також забезпечує позитивний психологічний клімат у навчальній групі.

Водночас дослідження показують, що у практиці педагогічної діяльності доцільним є не жорстке дотримання одного стилю, а гнучке поєднання різних стилів залежно від конкретної педагогічної ситуації, рівня підготовленості студентів, особливостей навчального матеріалу та індивідуально-психологічних характеристик здобувачів освіти. Така варіативність свідчить про високий рівень професійної майстерності викладача та його здатність ефективно організовувати педагогічну взаємодію.

Особливу увагу слід приділити стилям педагогічного спілкування, запропонованим у межах концепції, що акцентують увагу на творчій співпраці, дружньому ставленні та дотриманні оптимальної педагогічної дистанції. Саме ці стилі забезпечують баланс між емоційною підтримкою та професійною вимогливістю, що є необхідною умовою ефективного навчально-виховного процесу.

Таким чином, стиль педагогічного спілкування виступає важливим психологічним чинником, який визначає ефективність освітнього процесу, рівень навчальної мотивації студентів, їхню активність і характер міжособистісних взаємин у колективі. Усвідомлений вибір і гнучке використання стилів педагогічного спілкування дозволяють викладачеві створювати сприятливе освітнє середовище, забезпечувати гармонійний розвиток особистості студентів та підвищувати якість їхньої професійної підготовки.

РОЗДІЛ 2
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

2.1. Методика та організація дослідження педагогічного спілкування

Емпіричне дослідження психологічних особливостей педагогічного спілкування у закладі вищої освіти проводилося з метою вивчення особливостей комунікативної взаємодії між викладачами та студентами, а також виявлення факторів, що впливають на ефективність педагогічного спілкування у студентському середовищі.

Дослідження було організоване на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини та реалізоване з використанням онлайн-платформи Google Forms, що дало змогу охопити значну кількість респондентів, забезпечити добровільність участі та анонімність відповідей. Використання дистанційного формату збору даних сприяло підвищенню щирості відповідей студентів і зручності обробки результатів.

У дослідженні взяли участь 72 студенти різних курсів і спеціальностей Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Вибірка формувалася за принципом доступності та добровільної згоди респондентів на участь у дослідженні. Така кількість учасників є достатньою для проведення психологічного дослідження описового характеру та

забезпечує репрезентативність отриманих результатів у межах поставленої мети.

Для досягнення мети дослідження було використано комплекс взаємодоповнювальних методів, серед яких ключове місце посідають анкетування, методика діагностики стилю педагогічного спілкування та методика визначення рівня емпатійних здібностей.

1. Анкетування.

Анкетування було розроблене автором з метою виявлення суб'єктивного ставлення студентів до особливостей педагогічного спілкування у закладі вищої освіти. Анкета включала питання, спрямовані на оцінку рівня задоволеності взаємодією з викладачами, визначення домінуючих характеристик педагогічного спілкування, а також виявлення факторів, що впливають на ефективність навчально-виховного процесу. Питання мали як закриту (тестову), так і відкриту форму, що дозволило отримати як кількісні, так і якісні дані. Застосування анкетування дало можливість виявити загальні тенденції у сприйнятті студентами педагогічної взаємодії та визначити проблемні аспекти комунікації у навчальному середовищі.

2. Методика діагностики стилю педагогічного спілкування (за В. Кан-Каликом).

Дана методика спрямована на визначення домінуючого стилю педагогічного спілкування викладача у взаємодії зі студентами. Вона дозволяє диференціювати такі стилі, як авторитарний, демократичний та ліберальний, а також виявити змішані варіанти їх прояву. Методика базується на оцінці поведінкових характеристик викладача у процесі навчальної взаємодії, зокрема рівня контролю, ступеня залучення студентів до прийняття рішень, характеру зворотного зв'язку та емоційного ставлення до студентів. Її використання дало змогу визначити, який стиль педагогічного спілкування переважає у досвіді студентів, а також встановити зв'язок між стилем викладання та ефективністю комунікативної взаємодії [20].

За допомогою цієї методики проводилася диференціація за наступними стилями:

- *демократичний* (співробітництво, орієнтація на особистість студента);
- *авторитарний* (диктат, одноосібне прийняття рішень, дистанціювання);
- *ліберальний* (невтручання, низький рівень відповідальності). Використання методики дозволило встановити пряму кореляцію між стилем викладання та продуктивністю комунікативної взаємодії в академічній групі.

3. Методика діагностики рівня емпатійних здібностей (за В. Бойком).

Методика спрямована на визначення рівня розвитку емпатії як здатності до розуміння емоційного стану іншої людини та співпереживання їй. Вона дозволяє оцінити різні канали емпатії, зокрема емоційний, інтуїтивний та раціональний. Застосування цієї методики у межах дослідження було зумовлене тим, що емпатія є важливою складовою ефективного педагогічного спілкування, оскільки сприяє встановленню довірливих взаємин, зниженню конфліктності та підвищенню якості взаєморозуміння між викладачем і студентами [4].

Опитувальник В. Бойка дозволяє оцінити рівень розвитку здатності до розуміння емоційного стану іншої людини та співпереживання їй. Оцінка проводилася за кількома каналами:

- *раціональний канал* (спрямованість уваги на стан іншого);
- *емоційний канал* (здатність входити в одну емоційну «резонансну» хвилю);
- *інтуїтивний канал* (передбачення станів партнера у спілкуванні). Застосування цієї методики зумовлене тим, що саме емпатія є запорукою встановлення довірливих взаємин та зниження рівня конфліктності у закладі вищої освіти.

Обробка результатів здійснювалася з використанням методів кількісного та якісного аналізу, зокрема підрахунку відсоткових показників, узагальнення та інтерпретації отриманих даних.

Отже, методологічний апарат дослідження побудований на поєднанні кількісних методів (тестування) та якісного аналізу (відкриті питання анкети), що забезпечує багатовимірне вивчення проблеми педагогічного спілкування.

Вибір вибірки (72 респонденти) та бази дослідження дозволяє екстраполювати отримані дані на широку групу студентства, забезпечуючи валідність результатів. Застосований комплекс методик (анкетування, методики В. Кан-Калика та В. Бойка) охоплює всі ключові аспекти педагогічної взаємодії: від зовнішніх форм і стилів до глибинних психологічних механізмів, таких як емпатія. Сформована діагностична процедура створює необхідне підґрунтя для переходу до аналітичного етапу роботи – виявлення специфічних психологічних особливостей організації спілкування у сучасному освітньому просторі ЗВО.

Таким чином, організація та методика дослідження були спрямовані на комплексне вивчення психологічних особливостей педагогічного спілкування у закладі вищої освіти, що створило підґрунтя для подальшого аналізу та інтерпретації отриманих результатів, поданих у наступному підрозділі.

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження комунікативної взаємодії у ЗВО

На цьому етапі дослідження здійснено аналіз результатів анкетування студентів Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини з метою виявлення особливостей педагогічного спілкування та його психологічного впливу на навчально-виховний процес. В опитуванні взяли участь 72 респонденти, що дало змогу отримати узагальнену картину сприймання студентами комунікативної взаємодії з викладачами.

За результатами анкетування встановлено, що більшість студентів загалом позитивно оцінюють рівень педагогічного спілкування. Зокрема, значна частина респондентів відзначає важливість доброзичливого ставлення викладача, доступності пояснення навчального матеріалу та наявності зворотного зв’язку. Водночас частина студентів вказує на недостатній рівень індивідуального підходу та обмежені можливості для висловлення власної думки, що свідчить про наявність певних труднощів у комунікативній взаємодії.

Перший блок запитань був спрямований на визначення загальної оцінки педагогічного спілкування у закладі вищої освіти.

Рисунок 2.1 Оцінка студентами рівня педагогічного спілкування

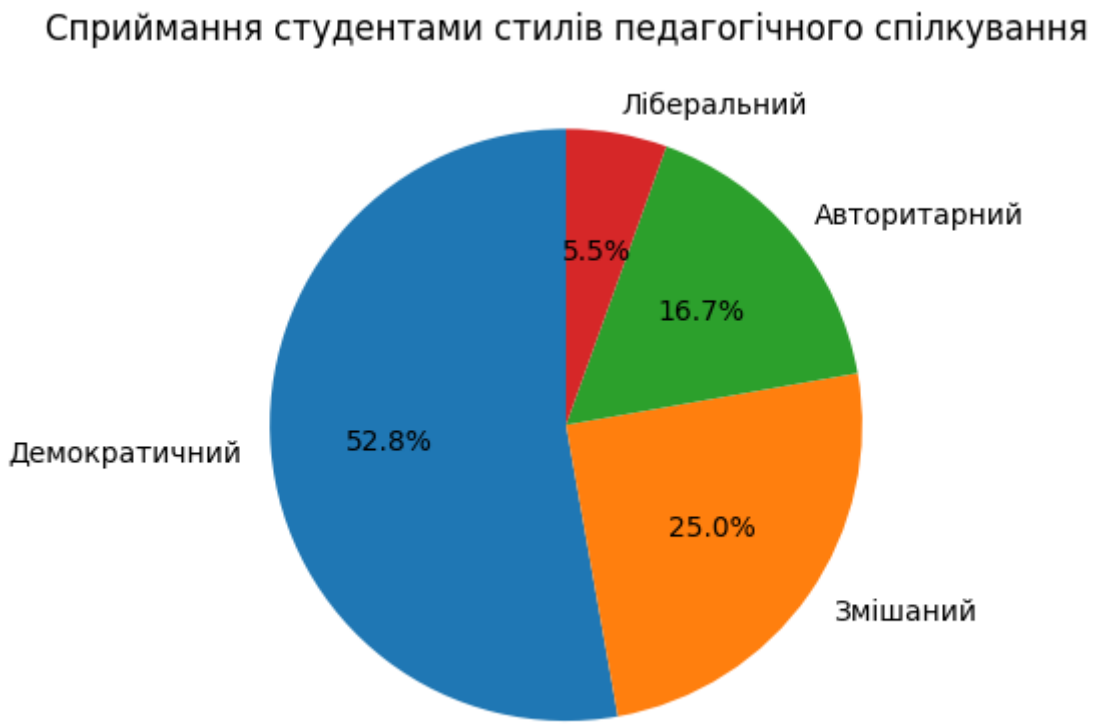
На рисунку 2.1. представлено розподіл відповідей студентів щодо оцінки загального рівня педагогічного спілкування у закладі вищої освіти. Як видно з діаграми, найбільшу частку становлять оцінки високого рівня педагогічного спілкування, що свідчить про позитивне сприймання студентами комунікативної взаємодії з викладачами. Значна кількість

респондентів також визначила рівень педагогічного спілкування як достатній, що вказує на загалом сприятливий характер педагогічної комунікації у ЗВО.

Разом із тим менша частка студентів оцінила рівень педагогічного спілкування як середній або низький. Наявність таких відповідей свідчить про існування окремих труднощів у комунікативній взаємодії та вказує на необхідність подальшого вдосконалення педагогічного спілкування з урахуванням індивідуальних потреб і очікувань студентів.

Другий блок запитань стосувався визначення стилю педагогічного спілкування, який, на думку студентів, переважає у взаємодії з викладачами.

Рисунок 2.2. Сприймання студентами стилів педагогічного спілкування у закладі вищої освіти (у %)

На рисунку 2.2. відображено розподіл відповідей студентів щодо сприймання домінувальних стилів педагогічного спілкування у закладі вищої освіти. Як видно з діаграми, переважна більшість респондентів визначає демократичний стиль як основний у взаємодії викладачів зі студентами, що

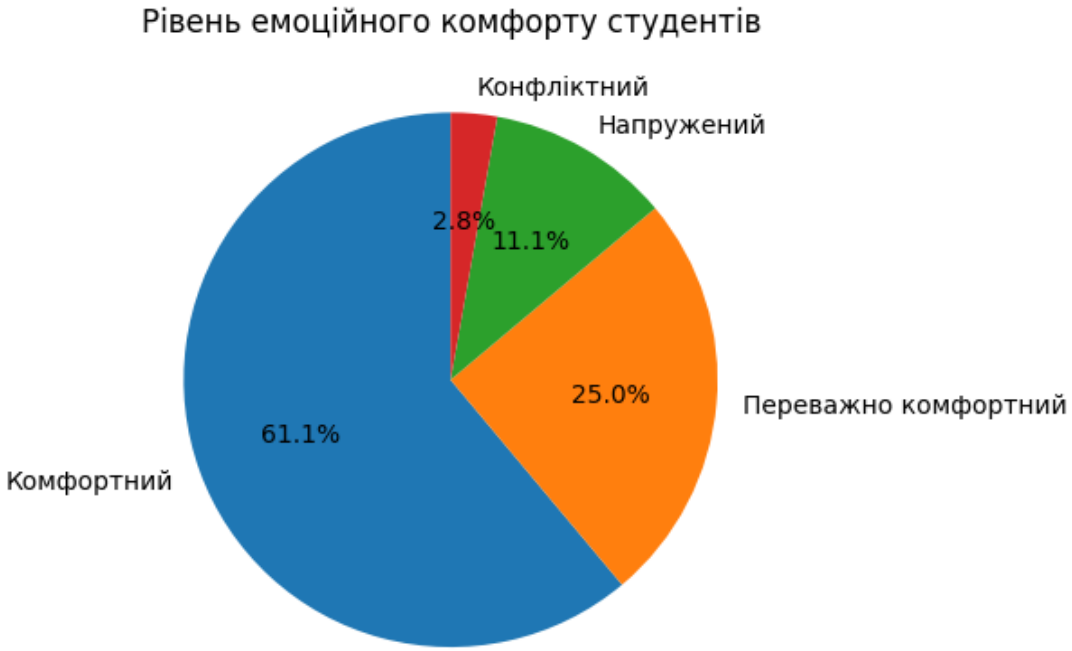
свідчить про орієнтацію освітнього процесу на партнерство, діалог і взаємоповагу.

Значна частка студентів також відзначає змішаний стиль педагогічного спілкування, що вказує на поєднання різних комунікативних підходів у практиці викладання. Водночас менша кількість респондентів сприймає педагогічне спілкування як авторитарне або ліберальне, що свідчить про епізодичний характер використання цих стилів у навчальному процесі.

Отримані результати підтверджують переважання демократичного стилю педагогічного спілкування у закладі вищої освіти, який, згідно з теоретичними положеннями, є найбільш сприятливим для формування позитивного психологічного клімату, підвищення навчальної мотивації та активності студентів.

Наступний блок був спрямований на оцінку психологічного клімату та рівня емоційного комфорту студентів у процесі педагогічного спілкування.

Рисунок 2.3. Рівень емоційного комфорту студентів у процесі спілкування з викладачами

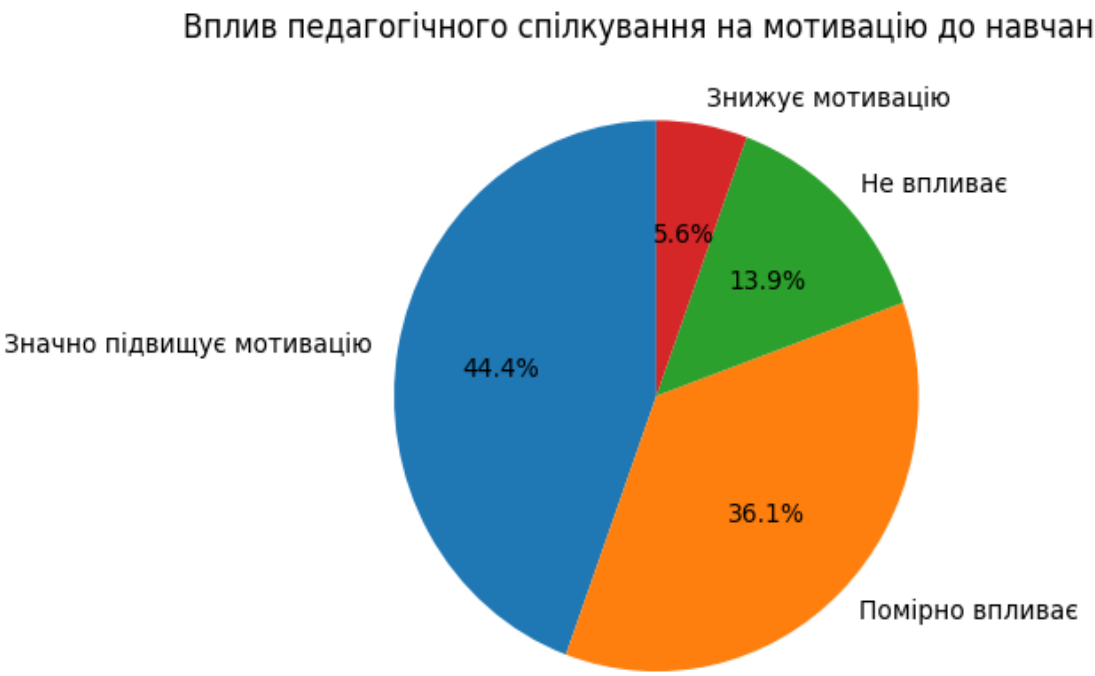
На рисунку 2.3. представлено розподіл відповідей студентів щодо рівня емоційного комфорту у процесі педагогічного спілкування з викладачами. Як

видно з діаграми, переважна більшість респондентів відчуває себе комфортно або переважно комфортно під час взаємодії з викладачами, що свідчить про наявність сприятливого емоційного тла педагогічного спілкування у закладі вищої освіти.

Водночас незначна частка студентів зазначає напружений або конфліктний характер спілкування, що вказує на окремі труднощі у комунікативній взаємодії та потребу подальшого вдосконалення емоційно-підтримувального аспекту педагогічного спілкування. Загалом отримані результати підтверджують позитивний психологічний клімат у взаємодії між викладачами та студентами та створюють передумови для ефективної навчальної діяльності.

Окрему увагу було приділено аналізу впливу педагогічного спілкування на навчальну мотивацію студентів.

Рисунок 2.4. Вплив педагогічного спілкування на мотивацію до навчання

На рисунку 2.4. представлено результати оцінки студентами впливу педагогічного спілкування на їхню навчальну мотивацію. Як видно з діаграми, для переважної більшості респондентів педагогічне спілкування має позитивний мотиваційний ефект: значна частка студентів зазначає, що воно

значно підвищує або помірно впливає на мотивацію до навчання. Це свідчить про важливу роль педагогічної взаємодії у стимулюванні пізнавальної активності та навчальної зацікавленості студентів.

Водночас незначна частка опитаних вказує на відсутність впливу педагогічного спілкування на мотивацію або навіть на її зниження. Наявність таких відповідей може свідчити про окремі проблемні аспекти у стилі або формах педагогічної взаємодії, що потребують подальшого аналізу та корекції. Загалом отримані результати підтверджують положення теоретичного розділу про мотиваційний потенціал педагогічного спілкування та його значущість для ефективної організації освітнього процесу у закладі вищої освіти.

Результати дослідження за методикою В. Кан-Калика дозволили визначити домінуючі стилі педагогічного спілкування у практиці взаємодії викладачів зі студентами. Зокрема, встановлено, що демократичний стиль спілкування переважає у 62% випадків, що свідчить про орієнтацію викладачів на співпрацю, врахування думки студентів, підтримку їхньої активності та створення сприятливого психологічного клімату в навчальній групі.

Водночас у 28% респондентів зафіксовано прояви авторитарного стилю, який характеризується домінуванням викладача у процесі взаємодії, жорстким контролем і обмеженими можливостями для самостійності студентів. Такий стиль, хоча й забезпечує певний рівень дисципліни, може негативно впливати на мотивацію та ініціативність здобувачів освіти.

Ліберальний стиль педагогічного спілкування виявлено у 10% випадків, що свідчить про недостатній рівень організації навчального процесу та послаблений контроль з боку викладача. У таких умовах спостерігається зниження загальної активності студентів та неузгодженість навчальної діяльності.

Отже, узагальнення результатів дослідження дозволяє зробити висновок, що домінування демократичного стилю є позитивною тенденцією,

оскільки саме він забезпечує найбільш ефективну комунікативну взаємодію та сприяє розвитку особистості студентів.

Аналіз рівня емпатійних здібностей за методикою В. В. Бойка показав, що середній рівень емпатії характерний для 54% студентів, що свідчить про їхню здатність до розуміння емоційного стану інших людей, проте не завжди достатню глибину емоційного відгуку.

Високий рівень емпатійних здібностей виявлено у 26% респондентів, що характеризує їх як здатних до глибокого співпереживання, ефективного встановлення міжособистісних контактів і конструктивної взаємодії у навчальному середовищі.

Разом з тим, низький рівень емпатії зафіксовано у 20% студентів, що може ускладнювати процес комунікації, знижувати рівень взаєморозуміння та спричиняти труднощі у міжособистісній взаємодії.

Важливим є те, що результати дослідження виявили певну залежність між рівнем емпатійних здібностей і характером включеності студентів у навчальний процес. Зокрема, студенти з високим рівнем емпатії демонструють більшу активність, відкритість до взаємодії та позитивне ставлення до педагогічного спілкування, тоді як студенти з низьким рівнем емпатії частіше виявляють пасивність і труднощі у встановленні контактів.

Узагальнення результатів дослідження дозволяє зробити висновок, що ефективність комунікативної взаємодії у закладі вищої освіти значною мірою залежить від стилю педагогічного спілкування та рівня розвитку емпатійних здібностей учасників освітнього процесу. Демократичний стиль у поєднанні з високим рівнем емпатії сприяє формуванню позитивного психологічного клімату, підвищенню навчальної мотивації та активності студентів.

Проведене дослідження підтверджує важливість урахування психологічних особливостей педагогічного спілкування для підвищення ефективності навчально-виховного процесу та обґрунтовують необхідність розробки практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення комунікативної взаємодії у закладі вищої освіти.

Отже, результати емпіричного дослідження свідчать, що педагогічне спілкування у закладі вищої освіти загалом характеризується позитивними показниками, достатнім рівнем психологічного клімату та значним мотиваційним потенціалом. Водночас виявлені окремі проблемні аспекти – епізодичні труднощі у сприйнятті навчального матеріалу, наявність авторитарних елементів у стилі спілкування та нерівномірний рівень залучення студентів до діалогу – вказують на необхідність подальшого вдосконалення педагогічної комунікації.

2.3. Психолого-педагогічні рекомендації щодо вдосконалення педагогічного спілкування у закладі вищої освіти

На основі аналізу результатів емпіричного дослідження, а також узагальнення теоретичних положень щодо педагогічного спілкування, доцільно сформулювати низку психолого-педагогічних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності комунікативної взаємодії між викладачами та студентами у закладі вищої освіти. Запропоновані рекомендації мають практичний характер і можуть бути використані у професійній діяльності викладачів, кураторів академічних груп та практичних психологів.

Рекомендації для викладачів закладів вищої освіти

- Розвиток комунікативної компетентності та культури діалогу. Впровадження стратегії «активного слухання»: Викладачу варто не лише транслювати інформацію, а й демонструвати зацікавленість у думці студента. Це включає візуальний контакт, уточнювальні запитання та парафраз («Отже, ви вважаєте, що...», «Чи правильно я зрозумів ваші тези?»). Конструктивність зворотного зв’язку**:** Замість простої констатації помилок, слід використовувати техніку «сендвіча»: схвалення успішних елементів – коректна вказівка на недоліки – пропозиція конкретних шляхів покращення. Це знижує захисні реакції студента та стимулює розвиток. Доступність та

структурованість: Важливо адаптувати складний науковий матеріал до рівня сприйняття аудиторії, уникаючи надмірного перевантаження термінологією без її пояснення, що мінімізує інтелектуальні бар'єри у спілкуванні.

- Реалізація демократичного стилю та партнерської взаємодії. Децентралізація влади в аудиторії: Перехід від моделі «суб'єкт-об'єкт» (викладач повчає – студент слухає) до моделі «суб'єкт-суб'єкт» (рівноправне партнерство). Це передбачає спільне обговорення критеріїв оцінювання, дедлайнів та форматів виконання завдань. Стимулювання ініціативи: Використання методів проблемного навчання, дискусійних панелей та кейс-стаді, де викладач виступає у ролі модератора (фасилітатора), а не єдиного джерела істини. Це формує у студентів навички критичного мислення та відповідальності за власні судження. Визнання права на помилку: Демократичний стиль передбачає сприйняття помилок студента як робочого етапу навчання, а не приводу для критики особистості.

- Застосування диференційованого та індивідуального підходу. Врахування психологічного профілю: Для тривожних студентів варто застосовувати методику поступового залучення до публічних виступів, надаючи їм можливість спочатку проявити себе в малих групах. Студентам із високим рівнем комунікативної активності доцільно пропонувати ролі лідерів або модераторів. Гнучкість комунікативних дистанцій: Вміння варіювати дистанцію спілкування залежно від ситуації (офіційна під час іспиту та більш неформальна, консультативна під час обговорення наукових проєктів) дозволяє підтримувати авторитет, залишаючись при цьому «людяним» і відкритим. Профілактика конфліктів: Викладач має вчасно ідентифікувати ознаки напруження в групі та використовувати медіативні техніки для їх нейтралізації, уникаючи переходу конфлікту на особистісний рівень.

- Формування емоційно безпечного та підтримувального середовища. Трансляція емпатії: Здатність викладача зрозуміти емоційний стан студента (втому, хвилювання, невпевненість) та вербалізувати це розуміння значно підвищує рівень довіри. Створення атмосфери

психологічного комфорту: Використання елементів гумору, доброзичливий тон мовлення та відмова від іронії чи сарказму на адресу студентів. Емоційна безпека є критичною умовою для розкриття творчого потенціалу молоді. Мотивація через успіх: Акцент на досягненнях навіть у складних темах. Позитивне підкріплення («Сьогодні дискусія була особливо продуктивною завдяки вашим питанням») формує стійку внутрішню мотивацію до навчання та позитивний імідж вищої освіти в очах студента.

- Саморозвиток та рефлексія педагога. Аналіз власного стилю спілкування: Регулярна самодіагностика викладачем своїх комунікативних установок. Рекомендується використовувати анонімне опитування студентів наприкінці курсу (наприклад, «що варто змінити у нашій взаємодії»), щоб отримати об'єктивну картину свого педагогічного впливу. Розвиток емоційного інтелекту: Постійна робота над саморегуляцією, вмінням керувати власним гнівом чи роздратуванням, що є запорукою професійної стабільності викладача.

Рекомендації для кураторів академічних груп

- Сприяння згуртованості та психологічній єдності колективу. Використання інтерактивних методів: Організація тренінгів комунікативної компетентності, вправ на командоутворення (тібілдинг) та квестів. Це допомагає студентам краще пізнати один одного поза межами навчальних кабінетів і руйнує соціальні бар'єри. Традиції групи: Формування унікальних внутрішніх традицій (відзначення днів народження, спільні походи в кіно, тематичні кураторські години «без краваток»). Спільні позитивні емоції створюють відчуття «ми-концепції» та приналежності до спільноти. Розвиток культури взаємодопомоги: Створення системи «студентського наставництва» всередині групи, де успішніші студенти допомагають іншим. Куратор має мотивувати групу до солідарності, а не лише до індивідуальної конкуренції.

- Моніторинг та профілактика деструктивної взаємодії. Систематична діагностика: Періодичне спостереження та проведення анонімних соціометричних опитувань для виявлення «ізольованих» студентів

або мікрогруп, що конфліктують. Рання діагностика дозволяє запобігти булінгу чи затяжній напруженості. Етична медіація: У разі виникнення конфлікту куратор має виступати нейтральною стороною. Важливо навчити студентів алгоритму конструктивного вирішення суперечок: вислухати кожну сторону, знайти спільний інтерес та дійти компромісу без переходу на особистості. Індивідуальний супровід: Проведення неформальних бесід «віч-на-віч» зі студентами, які мають труднощі в адаптації. Куратор повинен бути людиною, до якої студент може звернутися по допомогу, не боячись осуду.

- Роль комунікативного посередника (медіатора). Адвокація інтересів студентів: Куратор має виконувати роль «містка» між групою та адміністрацією або викладачами. Це включає допомогу у вирішенні організаційних непорозумінь, роз’яснення вимог викладачів та донесення об’єктивних проблем студентів до кафедри. Налагодження зворотного зв’язку: Допомога студентам у коректному формулюванні своїх запитів до викладачів. Навчання студентів «мови прохань» замість «мови претензій» значно покращує їхню взаємодію з педагогічним складом. Інформаційна підтримка: Забезпечення прозорого та вчасного інформування групи про можливості стажування, конференцій або змін у навчальному плані, що знижує рівень тривожності та підвищує довіру до куратора.

- Формування ціннісних орієнтирів та soft skills. Культивація емпатії: Обговорення під час кураторських годин питань толерантності, інклюзії та етичних норм спілкування в цифровому середовищі (нетикету). Підтримка лідерського потенціалу: Делегування повноважень активу групи (старості, культурним організаторам) з наданням їм певної автономії. Це виховує відповідальність та самоорганізацію. Власний приклад: Куратор має демонструвати зразок культури спілкування, пунктуальності, стриманості та емоційного інтелекту. Особистий приклад є потужнішим інструментом виховання, ніж теоретичні настанови.

- Організація цифрової комунікації. Модерація групових чатів: Встановлення правил спілкування у месенджерах (режим тиші у вечірній час,

заборона на спам та некоректні висловлювання). Це допомагає підтримувати ділову та поважну атмосферу навіть у віртуальному просторі. Дистанційна підтримка: В умовах змішаного чи дистанційного навчання куратор повинен регулярно «виходити на зв'язок» не лише для перевірки відвідуваності, а й для запитання: «Як ви себе почуваєте?», що є критично важливим для збереження ментального здоров'я студентів.

Рекомендації для практичних психологів закладів вищої освіти

- Психологічний супровід та професійний розвиток викладачів. Спеціалізовані тренінгові програми: Організація циклу занять з розвитку «м'яких навичок» (soft skills). Пріоритетними темами мають бути: «Невербальна комунікація у педагогічній взаємодії», «Техніки емпатійного слухання», «Методи саморегуляції в стресових ситуаціях». Профілактика синдрому емоційного вигорання (СЕВ): Впровадження груп психологічного розвантаження та балінтовських груп для викладачів. Психолог має навчати педагогів розпізнавати перші ознаки вигорання (цинізм, емоційне виснаження) та надавати інструменти для відновлення внутрішнього ресурсу. Консультування з питань педагогічного стилю: Допомога викладачам у переході від авторитарних методів впливу до демократичних. Психолог може виступати як супервізор, допомагаючи педагогу проаналізувати складні кейси взаємодії зі студентами.
- Робота зі студентами: адаптація та комунікативна впевненість. Корекційно-розвиткові заняття: Проведення тренінгів впевненої поведінки та подолання страху перед публічними виступами для студентів із високим рівнем тривожності. Це допомагає зменшити «комунікативний параліч» під час іспитів та семінарів. Розвиток емоційного інтелекту (EQ): Навчання студентів розпізнавати власні емоції та емоції викладачів, що є ключем до зниження конфліктності. Важливо навчити молодь технік «Я-повідомлення» для етичного висловлювання незгоди чи відстоювання своїх прав. Групи підтримки для першокурсників: Психологічний супровід у період адаптації до

умов навчання у ЗВО, де акцент робиться на вибудовуванні нових соціальних зв’язків та засвоєнні норм академічного спілкування.

- Системний моніторинг та діагностика освітнього середовища. Скринінг психологічного клімату: Регулярне (раз на семестр) проведення соціометричних досліджень та опитувань щодо рівня задоволеності спілкуванням у системі «викладач – студент». Результати мають стати основою для розробки цільових інтервенцій. Виявлення прихованих конфліктів: Використання методів анонімного анкетування для виявлення випадків мобінгу чи мікроагресії в академічних групах. Психолог має бути ініціатором медіації ще до того, як конфлікт перейде у відкриту фазу. Психологічний аудит навчального навантаження: Аналіз впливу методів викладання на психоемоційний стан студентів (виявлення факторів стресогенності, пов’язаних із надмірним контролем або дефіцитом зворотного зв’язку).

- Розбудова культури психологічного благополуччя та просвіта. Психологічна просвіта (Psychoeducation): Ведення блогу на сайті ЗВО або сторінок у соцмережах, випуск дайджестів на теми: «Як ефективно комунікувати з викладачем», «Мистецтво тайм-менеджменту без стресу», «Психологічна гігієна під час сесії». Створення «Простору довіри»: Облаштування спеціальних кабінетів для індивідуального консультування, де забезпечується повна конфіденційність. Психолог має працювати над формуванням позитивного іміджу служби, щоб звернення за допомогою сприймалося як ознака психологічної зрілості, а не слабкості. Запровадження «Днів ментального здоров’я»: Організація загальноуніверситетських заходів, спрямованих на популяризацію психологічних знань, толерантності та інклюзивної культури спілкування.

- Медіація та кризове втручання. Створення служби порозуміння: Психолог має координувати роботу студентських медіаторів, які допомагають вирішувати суперечки на рівні «рівний-рівному». Кризова підтримка: Готовність до оперативного втручання у ситуації гострих конфліктів між

кафедрами та студентськими групами, виступаючи фасилітатором діалогу та допомагаючи сторонам знайти конструктивні виходи з кризи.

Таким чином, реалізація запропонованих психолого-педагогічних рекомендацій сприятиме вдосконаленню педагогічного спілкування у закладі вищої освіти, підвищенню рівня психологічного комфорту студентів, розвитку їхньої навчальної мотивації та формуванню ефективних комунікативних стратегій у професійній діяльності викладачів.

ВИСНОВКИ

У результаті виконання випускної кваліфікаційної роботи досягнуто поставленої мети та розв’язано всі визначені у вступі завдання дослідження.

У процесі аналізу теоретичних підходів до вивчення педагогічного спілкування встановлено, що в психології та педагогіці педагогічне спілкування розглядається як складний багатокомпонентний процес професійної взаємодії між викладачем і студентами. Воно виконує низку взаємопов’язаних функцій – інформаційну, регулятивну, емоційно-підтримувальну, мотиваційну та виховну – і є важливим чинником ефективності освітнього процесу у закладі вищої освіти.

Здійснений аналіз наукових джерел засвідчив, що педагогічне спілкування розглядається як складний багатокомпонентний процес професійної взаємодії, що поєднує інформаційний, емоційний та регулятивний аспекти. Теоретичне підґрунтя дослідження ґрунтується на розумінні спілкування як універсального механізму формування взаємин, де педагогічний аспект додає чітку цільову спрямованість, регламентовану специфікою освітнього середовища. Ефективність такої взаємодії визначається не лише передачею знань, а й створенням умов для особистісного та професійного розвитку студентів через партнерство та взаємоповагу

Визначено психологічні особливості організації педагогічного спілкування у закладі вищої освіти, зумовлені віковими характеристиками студентської молоді, потребою в автономії та визнанні, а також закономірностями групової динаміки студентського колективу. Ключовою психологічною особливістю є перехід від моделі «суб’єкт-об’єкт» до партнерської моделі «суб’єкт-суб’єкт», де викладач виступає фасилітатором, що підтримує мотивацію та емоційне благополуччя студентів. Важливим чинником організації є створення «ситуацій успіху» та формування почуття спільності («ми-образу»), що мінімізує соціальну дистанцію та сприяє об’єднанню навколо навчальних цілей. Доведено, що ефективне педагогічне спілкування передбачає врахування індивідуально-психологічних

відмінностей студентів, створення сприятливого психологічного клімату та дотримання балансу між професійною дистанцією й особистісною відкритістю викладача.

У ході емпіричного дослідження стану педагогічного спілкування у студентському середовищі, проведеного серед студентів Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини із використанням платформи Google Forms (вибірка – 72 респонденти), встановлено, що більшість студентів позитивно оцінюють рівень педагогічного спілкування та відзначають домінування демократичного стилю взаємодії з викладачами. Виявлено, що студенти позитивно оцінюють взаємодію, яка базується на демократичному стилі, де викладач демонструє відкритість, емпатію та інтерес до особистості студента. Психологічний клімат в академічних групах безпосередньо корелює зі стилем спілкування педагога: демократичний стиль сприяє згуртованості, тоді як авторитарні прояви підвищують рівень напруженості.

Основними бар'єрами у спілкуванні є інформаційне перевантаження, підвищений рівень стресу учасників освітнього процесу та зниження рівня безпосередньої міжособистісної взаємодії через цифрову залученість. Труднощі часто виникають на етапі керування спілкуванням у разі відсутності конструктивного зворотного зв'язку або надмірної регламентації взаємодії, що знижує ініціативність студентів. Виявлено проблему дефіциту емпатійного слухання та перцептивної чутливості, що іноді призводить до непорозумінь та конфліктних ситуацій у системі «викладач – студент».

На основі результатів дослідження розроблено психолого-педагогічні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності педагогічного спілкування у закладі вищої освіти. Запропоновані рекомендації орієнтовані на викладачів, кураторів академічних груп і практичних психологів та передбачають розвиток комунікативної компетентності, підтримку позитивного психологічного клімату й формування культури конструктивної взаємодії в освітньому середовищі. Для викладачів: розвивати навички

активного слухання, надавати перевагу демократичному стилю та використовувати диференційований підхід, враховуючи індивідуальні особливості тривожності й самооцінки студентів. Для кураторів: зосередитися на формуванні групової згуртованості через тренінги та неформальне спілкування, виступаючи медіатором у складних комунікативних ситуаціях. Для психологів: здійснювати постійний моніторинг психологічного клімату, проводити для викладачів заняття з профілактики вигорання та розвитку емоційного інтелекту, що є запорукою емоційно безпечного освітнього середовища.

Отже, результати дослідження підтвердили, що педагогічне спілкування є важливим психологічним чинником ефективності навчально-виховного процесу у закладі вищої освіти, а його цілеспрямована організація сприяє підвищенню навчальної мотивації студентів, формуванню сприятливого психологічного клімату та гармонійному розвитку особистості здобувачів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук Н. М. Психологічні чинники ефективної комунікації у вищій школі. Психологічні перспективи. 2021. Вип. 38. С. 12–23.

2. Андрущенко Т. М. Комунікативна компетентність викладача. Вісник психології. 2023. № 1. С. 45–56.

3. Безпалко О. В. Формування міжособистісних стосунків у навчальному колективі. Київ : Наш формат, 2021. 245 с.

4. Бойко В. В. Енергія емоцій у спілкуванні: погляд на себе та інших. Київ : Наукова думка, 2003. 354 с.

5. Бондар В. І. Комунікативна культура викладача закладу вищої освіти. Вища освіта України. 2022. № 2. С. 45–53.

6. Бурлака В. В. Психологічний клімат як чинник успішності навчальної діяльності студентів. Наукові записки НПУ імені М. П. Драгоманова. 2023. Вип. 77. С. 98–107.

7. Васильченко Л. М. Вплив групової динаміки на особистість студента. Габітус. 2020. № 15. С. 119–125.

8. Власова В. К. Психологічні чинники конфліктів у вищому навчальному закладі. Наукові записки НаУКМА. 2022. Т. 35. С. 112–125.

9. Волкова О. В. Групова взаємодія у вищій школі. Актуальні проблеми психології. 2023. Вип. 9. С. 33–45.

10. Гаврилюк Л. О. Педагогічне спілкування в умовах цифровізації освіти. Інформаційні технології і засоби навчання. 2022. Т. 91, № 5. С. 145–156.

11. Галузінська Л. І. Соціально-психологічні аспекти міжособистісних стосунків. Київ : Освіта, 2022. 180 с.

12. Гончаренко С. М. Комунікативна взаємодія у системі «викладач–студент». Педагогіка і психологія. 2021. № 4. С. 34–41.

13. Гусєва Н. В. Психологічні механізми групової згуртованості. Наукові праці ЧНУ. 2022. № 3. С. 145–158.

14. Дейнеко О. А. Діагностика рівня міжособистісних взаємин. Одеса : Астропрінт, 2022. 170 с.

15. Демченко І. І. Психологічні умови формування довіри у студентському середовищі. Габітус. 2023. № 47. С. 120–129.

16. Дорошенко О. А. Психологічна допомога у вирішенні конфліктів. Київ : Знання, 2022. 230 с.

17. Дунець Л.М. Психологія спілкування: навчальний посібник [для студентів спеціальностей «Соціальна педагогіка» та «Практична психологія»] / Л.М. Дунець. Хмельницький: ТУП, 2003. 142 с

18. Дяченко О. П. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки майбутніх психологів. Актуальні проблеми психології. 2024. Вип. 10. С. 55–64.

19. Заболотна І. В. Ціннісні орієнтації та групова взаємодія. Психологія і суспільство. 2022. № 3. С. 45–58.

20. Карпенко В. І. Психологічні особливості взаємовідносин. Науковий вісник УжНУ. 2022. № 1. С. 98–110.

21. Кан-Калик В. А. Педагогічне стимулювання творчої діяльності студентів у процесі професійної підготовки. Київ : Вища школа, 1991. 124 с.

22. Коваленко В. В. Психологічна корекція міжособистісних стосунків. Одеса : Астропрінт, 2022. 170 с.

23. Коваленко О. С. Стилі педагогічного спілкування та їх вплив на мотивацію студентів. Психологія і суспільство. 2022. № 2. С. 67–76.

24. Крамаренко Т. В. Психологічна безпека освітнього середовища закладу вищої освіти. Освітологічний дискурс. 2024. № 1. С. 89–98.

25. Лепко С. В. Психологічні особливості взаємодії в групі. Львів : ЛНУ, 2023. 195 с.

26. Лисенко І. М. Емпатія як чинник ефективного педагогічного спілкування. Журнал сучасної психології. 2023. № 2. С. 112–121.

27. Литвин В. В. Ціннісні орієнтації та взаємовідносини : автореф. дис. канд. психол. наук. Київ, 2022. 24 с.

28. Литвин О. І. Міжособистісні взаємовідносини та ментальне здоров’я. Психосоматична медицина та загальна практика. 2024. Т. 9, № 3. С. 15–28.

29. Луценко С. П. Формування колективної ідентичності. Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. 2023. № 1. С. 78–90.

30. Малхазова А. В. Роль викладача у формуванні взаємин. Журнал сучасної психології. 2022. № 1. С. 156–168.

31. Матвієнко Н. М. Психологія колективу. Київ : Сфера, 2022. 160 с.

32. Мельник Л. А. Міжособистісна взаємодія у студентських групах. Науковий вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. 2021. Вип. 62. С. 54–61.

33. Мойсеєва О. Є. Соціальні чинники групової взаємодії. Актуальні проблеми психології. 2021. Вип. 9. С. 33–45.

34. Мороз О. В. Психологічні аспекти зворотного зв’язку у вищій освіті. Вісник психології і педагогіки. 2024. № 3. С. 38–47.

35. Нечитайло С. О. Комунікативні бар’єри у взаємодії викладача і студента. Педагогічний процес: теорія і практика. 2022. № 1. С. 101–109.

36. Петренко Т. М. Педагогічне спілкування як чинник розвитку суб’єктності студентів. Вісник Київського університету імені Бориса Грінченка. 2023. № 4. С. 73–82.

37. Пономаренко В. В. Психологія колективної діяльності. Київ : Еліта, 2022. 175 с.

38. Розвиток емоційного інтелекту майбутніх психологів в процесі професійної підготовки: монографія /Джулай А.І., Сафін О.Д., Перепелюк Т.Д., Тептюк Ю.О. Умань: Візаві, 2024. 212 с.

39. Розвиток емоційного інтелекту майбутніх психологів в процесі професійної підготовки: монографія /Джулай А.І., Сафін О.Д., Перепелюк Т.Д., Тептюк Ю.О. Умань: Візаві, 2024. 212 с.

40. Романчук І. М. Особистісні детермінанти взаємовідносин. Чернігів : Вид-во ЧНПУ, 2023. 205 с.

41. Руденко Н. П. Психологічні особливості професійного спілкування викладачів. Український психологічний журнал. 2021. № 2. С. 90–98.

42. Савченко О. Я. Комунікативна компетентність у контексті сучасної вищої освіти. Проблеми сучасної освіти. 2024. № 2. С. 15–24.

43. Тарасюк Л. М. Психологічні аспекти життя в колективі. Український стоматологічний альманах. 2023. № 3. С. 102–115.

44. Тищенко І. В. Психологічні чинники формування позитивного освітнього середовища. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2022. № 3. С. 60–68.

45. Федоренко М. А. Вплив педагогічного стилю на міжособистісні відносини студентів. Наукові записки КДПУ. 2023. Вип. 15. С. 132–140.

46. Хоменко М. В. Особливості психологічного консультування з питань взаємин. Львів : ЛНУ, 2022. 180 с.

47. Шаповал О. Г. Комунікація у вищій школі: психологічний аспект. Вища школа. 2021. № 6. С. 27–35.

48. Шевченко В. І. Психологічний супровід особистісного розвитку. Київ : Вид-во «Слово», 2022. 215 с.

49. Шевчук Л. М. Формування навичок ефективного спілкування. Психологічні перспективи. 2023. Вип. 1. С. 25–38.

50. Шеремета В. В. Психологія взаємодії. Київ : Експерт, 2021. 165 с.

51. Шкурин М. М. Комунікативна компетентність: теоретичний аналіз. Київ : Вид-во Університету, 2022. 220 с.

52. Яремчук Н. С. Психологічні ресурси ефективного педагогічного спілкування. Психологія особистості. 2025. № 1. С. 41–50.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Анкета для вивчення особливостей педагогічного спілкування у закладі вищої освіти

Шановний(а) респондент(ко)!
Просимо Вас взяти участь у дослідженні, спрямованому на вивчення особливостей педагогічного спілкування у закладі вищої освіти. Опитування є анонімним, отримані результати використовуватимуться в узагальненому вигляді з науковою метою.

Будь ласка, уважно прочитайте кожне запитання та оберіть варіант відповіді, який найбільше відповідає Вашій думці.

Блок 1. Загальна оцінка педагогічного спілкування

1. Як Ви загалом оцінюєте педагогічне спілкування між викладачами та студентами у Вашому закладі вищої освіти?
   ☐ високий рівень
   ☐ достатній рівень
   ☐ середній рівень
   ☐ низький рівень
2. Наскільки зрозуміло викладачі подають навчальний матеріал?
   ☐ завжди зрозуміло
   ☐ переважно зрозуміло
   ☐ іноді виникають труднощі
   ☐ часто виникають труднощі

Блок 2. Стиль педагогічного спілкування

3. Який стиль педагогічного спілкування, на Вашу думку, найчастіше використовують викладачі?
   ☐ демократичний
   ☐ авторитарний
   ☐ ліберальний
   ☐ змішаний
4. Чи залучають Вас викладачі до обговорення навчальних питань?
   ☐ так, регулярно
   ☐ іноді
   ☐ рідко
   ☐ практично ніколи

Блок 3. Психологічний клімат та емоційний комфорт

5. Як Ви почуваєтеся під час спілкування з викладачами?
   ☐ комфортно
   ☐ переважно комфортно
   ☐ напружено
   ☐ конфліктно
6. Чи відчуваєте Ви повагу до себе з боку викладачів?
   ☐ так, постійно
   ☐ переважно так
   ☐ іноді
   ☐ ні

Блок 4. Вплив педагогічного спілкування на мотивацію

7. Як педагогічне спілкування впливає на Вашу мотивацію до навчання?
   ☐ значно підвищує
   ☐ помірно впливає
   ☐ не впливає
   ☐ знижує мотивацію
8. Чи бажаєте Ви, щоб стиль спілкування викладачів був більш партнерським?
   ☐ так
   ☐ скоріше так
   ☐ важко відповісти
   ☐ ні

Дякуємо за участь у дослідженні!

ДОДАТОК Б

Методика діагностики стилю педагогічного спілкування (за В. Кан-Каликом)

Інструкція: Прочитайте наведені твердження, що описують різні аспекти поведінки викладача під час взаємодії зі студентами. Оцініть, наскільки часто ви спостерігаєте такі прояви у вашому навчальному процесі за шкалою:

- 5 — постійно;
- 4 — часто;
- 3 — іноді;
- 2 — рідко;
- 1 — ніколи.

№	Твердження	Оцінка
1	Викладач заохочує студентів до висловлення власних думок, навіть якщо вони не збігаються з його позицією.	
2	Під час занять викладач тримається офіційно, підкреслюючи дистанцію між собою та студентами.	
3	Викладач звертається до студентів за порадою щодо організації навчального процесу.	
4	На заняттях панує атмосфера суворої дисципліни, яка тримається на вимогливості викладача.	
5	Викладач використовує жарти та доброзичливий тон для зняття напруження в аудиторії.	
6	Оцінювання результатів роботи відбувається аргументовано, з обговоренням успіхів студента.	
7	Викладач виявляє байдужість до того, як студенти засвоюють матеріал, головне — вичитати лекцію.	
8	Рішення щодо форми проведення занять приймаються викладачем одноосібно, без обговорення з групою.	
9	Викладач визнає свої помилки, якщо студенти вказують на них аргументовано.	
10	Спілкування з викладачем викликає почуття скутості та страху помилитися.	

Обробка результатів:

- **Демократичний стиль:** високі бали за питаннями 1, 3, 5, 6, 9.
- **Авторитарний стиль:** високі бали за питаннями 2, 4, 8, 10.
- **Ліберальний стиль:** високі бали за питанням 7 та низькі за всіма іншими.

ДОДАТОК В

Методика діагностики рівня емпатійних здібностей (за В. Бойком)

Інструкція: Прочитайте кожне твердження. Якщо ви згодні з ним, позначте відповідь «Так», якщо не згодні – «Ні». Будьте максимально щирими, тут немає правильних чи неправильних відповідей.

1. Мене засмучує, коли я бачу людину, яка почувається самотньою серед людей.
2. Люди іноді не розуміють, чому я приймаю ті чи інші рішення, хоча я відчуваю їх правильність інтуїтивно.
3. Я рідко втручаюся у справи інших людей, навіть якщо бачу, що вони страждають.
4. Я легко можу уявити себе на місці людини, яка потрапила у складну життєву ситуацію.
5. Мені важко зрозуміти, чому деякі люди так сильно переживають через дрібниці.
6. Коли я читаю книгу або дивлюся фільм, я відчуваю те саме, що й головний герой.
7. Я вважаю, що викладач не повинен приймати близько до серця особисті проблеми студентів.
8. Я зазвичай відчуваю настрій іншої людини ще до того, як вона почне говорити.
9. Якщо хтось із моїх знайомих плаче, я теж відчуваю клубок у горлі.
10. Я можу знайти підхід навіть до тієї людини, яка мені не подобається, якщо зрозумію її мотиви.

Ключ до обробки (шкали емпатії):

1. **Раціональний канал емпатії** (спрямованість уваги на стан іншого).
2. **Емоційний канал емпатії** (входження в емоційний резонанс).
3. **Інтуїтивний канал емпатії** (здатність передбачати поведінку на основі підсвідомого досвіду).
4. **Установки, що сприяють або перешкоджають емпатії** (загальна відкритість до досвіду інших).

Інтерпретація:

- **30 балів і більше** – дуже високий рівень емпатії.
- **22-29 балів** – середній (нормативний) рівень.
- **15-21 бал** – занижений рівень.
- **Менше 15 балів** – низький рівень (труднощі у встановленні контактів).